

סטרוז'ניץ – עיר הולדתו / ע"י ראובן פרבר

עברה תקופה מאז הוקמה הוועדה להנצחת יהודי צפון בוקובינה בה אני חבר. במסגרת הוועדה הוטלה עלי המשימה לכתוב את קורותיה של עיר הולדתי סטרוז'ניץ. לא בנקל אזרתי הכוח הנפשי כדי לשבת ולהתחיל להעלות על הכתב קורותיהם של תושבי העיר היהודיים וביניהם משפחתי הקרובה ובני משפחה אחרים.

חלפו ששים ושתיים שנה מאז קרו האירועים המחרידים לעמנו בהם נספו מיליונים מאחינו וביניהם גם יקירי. הזמן הרב שחלף הכהה במידת מה הכאב והיגון. עתה שאני מתבקש לזכור ולהיזכר באירועים ובפרטים שנדחקו מזיכרוני במרוצת השנים, אני מתחיל לחזור לימים ההם. דמויות יקירי, קרובי, ידידי וכל האנשים איתם עברתי את שבעת מדורי הגהנום של הזמן הנורא ההוא מתחילות להופיע לפני. לא נותרו לי תמונות או חפצים, רק סידור התפילה של אמי נותר לי למזכרת מן הימים ההם. אני חש כי משהו משתנה בתוכי. מחשבותיי חוצות את מרחק הזמן ומחזירות אותי לעת ההיא אשר עליה התבקשתי לספר.

רצה הגורל ואני אחד משרידי בניה הצעירים של העיר אשר ממנה גליתי באותם ימים עוד בטרם סיימתי את שנות "העשרה" שלי. אהיה זה אני אשר בא לבכותה, לומר קינות על חורבנה והשמדת תושביה היהודיים של העיר רבתי ושל למעלה מ-40 עיירות וכפרים שהיו במחוז סטרוז'ניץ, אשר עסקו וסחרו עם האוכלוסייה הנוצרית וחיו איתם ביחסי שכנות טובים והוגנים במשך מאות בשנים.

אני מתחיל להעלות את זיכרונותיי על הנייר ועושה זאת בחרדת קודש, בדחילו ורחמו, אני צעיר בניה קטונתי מלהיות ראוי לכך. בכך אקיים את צוואתה של אמי ז"ל ולזה אקדיש פרק נפרד בפרק האישי המשפחתי.

יהא זה גל-עד לזכר הורי, אחיי, דודי ודודתי וכל יהודי סטרוז'ניץ והסביבה אנשים ונשים, ילדים וילדות, תינוקות של בית רבן, שנבזזו, הושפלו עד עפר, הוכו, נטבחו, הוטבעו ונקברו חיים, בידי המרצחים ומקום קבורתם לא נודע ואין מי שיזכירם לטובה: "כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענווים" (תהילים ט"ז). אתחיל בתאור היסטורי קצר של העיר וסביבתה:

העיר תחת שלטון האוסטרי-הונגרי.

סטרוז'ניץ הייתה העיר הצעירה ביותר בין ערי חבל בוקובינה בעת שלטון האוסטרו-הונגרי. קיימת עדות כי כבר במחצית המאה ה-17 הייתה בה נוכחות יהודית.

הקהילה נוסדה בשנת 1859. סמוך לשנה זאת התיישב בה היהודי הראשון שקבל רשיון מקיסר אוסטריה לרכוש אחוזות בסביבת העיר ונכסי דלא ניידים בתוך העיר.

בעיר השתקעו חנוונים ובעלי מלאכה יהודיים, סנדלרים, חייטים, נגרים, וכיו"ב. במרוצת השנים התווספו גם בעלי מקצוע חופשיים, רופאים, עו"ד, שופטים ופקידי ממשלה יהודיים.

לאחר קבלת האשור של שלטונות האוסטרים על יסוד הקהילה הוקם ועד הקהילה הראשון שמנה 16 חברים והרב ר' שמחה גינסבורג ז"ל שימש כרב העיר עד פרוץ מלח"ע ה-1. באותה עת הוקמו גם המוסדות הנדרשים לצורכי פולחן וחנוך דתי וגם לחנוך כללי מודרני.

בשנת 1870 נרכשה חלקת אדמה ועליה הוקם בית העלמין, עד אז קברו יהודי סטרוזינץ את מתיהם באחד הכפרים הסמוכים לעיר הצעירה.

סטרוז'יניץ הוכרזה כעיר בצו מלכותי של הקיסר פרנץ-יוסף בשנת 1898 לרגל יובל 50 שנה למלכותו. זאת, הודות להשפעתו ותבונתו הרבה של ד"ר איזידור כץ היהודי אשר כיהן בתפקיד ראש העיר למעלה מ-20 שנה. בו זמנית מילא, ד"ר כץ, תפקיד נוסף כיו"ר הקהילה הנקרא Kultus President בשפתם ועשה רבות למען גידולה המספרי וחיזוקה החינוכי והתרבותי. בזמנו, קיבלה העיר תנופת התפתחות גדולה ומודרניזציה רבה, בין המפעלים שהוקמו הם: תחנת חשמל עירונית, רשת מים מרכזית, קווי תיעול לביוב תת קרקעיים שהותקנו לבתים ורחובות העיר. כמו כן, נבנה בית מרחץ מודרני ששירת את כלל אוכלוסיית העיר. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה עם פלישת הרוסים לתוך חבל בוקובינה נאלצו רוב יהודיה וביניהם יהודי סטרוז'ינץ להתפנות לתוך צ'כיה ואוסטריה בעזבם את בתיהם ורכושם מפחד הפולשים. ביניהם נסוג גם ד"ר איזידור כץ שחזר אליה רק בשנת 1918 כשהוא עייף וחולה ורק ממייטת חוליו יכול היה לעקוב על המתרחש ב-"שטייטל" שכל כך טרח למענו. בחודש נובמבר 1919 החזיר נשמתו לבוראו והובא למנוחת עולמים כשמלווים אותו כל בני העיר והסביבה. עם קריסתה של הקיסרות האוסטרו-הונגרית וסיפוחה של בוקובינה לממלכה הרומנית הסתיימו החיים הליברליים והשוויון האזרחי עבור יהודי חבל בוקובינה אשר התקיים תחת שלטון האוסטרו-הונגרי.

תחת שלטון רומניה 1919 - 1940

לאחר סיפוחה של בוקובינה לרומניה בשנת 1919 חלו שינויים לרעת האוכלוסייה היהודית. מלחמת העולם הראשונה שינתה את מפת רומניה וסיפקה לה את השאיפות הלאומיות המסורתיות. מרוסיה סופחו אליה בסרביה, מהקיסרות האוסטרו-הונגרית בוקובינה וטרנסילבניה ואת דוברוג'יה מבולגריה. בזה הגדילה רומניה את שיטחה הטריטוריאלי בשליש. לאחר אשור הסיפוח ע"י ועידת השלום כינתה עצמה רומניה הגדולה, ובשפתם Romania Mare. נציגי ועידת השלום

בפריס, כנציגי ועידת השלום בברלין בשנת 1878, תבעו מנציגי רומניה בפריס לחתום על אמנה אשר תבטיח זכויות המיעוטים. לאחר ניסיונות רבים להערים ולהתחמק הגישו ארבע המעצמות- ארה"ב, אנגליה, צרפת ואיטליה אולטימטום לרומנים לפיו באם עד לתאריך שנקבע לא יחתמו על אמנת השלום כפי שהוכנה, ינתקו יחסיהם עמה. ב-20 לדצמבר 1919 תחת מחאות ובלית ברירה חתם נציג רומניה בשם ממשלתו על האמנה שכללה סעיף זכויות למיעוטים = ליהודים והתאזרחותם שאושרה בשנת 1923 בחוקה הרומנית.

סיפוח המחוזות לממלכת רומניה הביאה עמה תוספת של כ- חצי מיליון יהודים שחיו במחוזות אלה מדורי דורות, במיוחד בוקובינה שנשלטה ע"י אוסטריה כמאתיים שנה. אוכלוסייתה של בוקובינה הייתה רב לאומית. במשך דורות התיישבו בה רוטנים (אוקראינים), רומנים, פולנים, גרמנים, שוובים, צ'כים ויהודים. כל זאת בעידודה של ממשלת אוסטריה הקיסרית שהייתה מעוניינת ליישב חבל ארץ זה בגורמים נאמנים ואוהדי השלטון, שחיו בהרמוניה, שכנות טובה, יחסי עבודה ומסחר תקינים עם שכניהם היהודיים.

תוך מספר שנים לאחר הסיפוח הצליחו המפלגות האנטישמיות המקומיות להפיח בקרב האוכלוסייה שנאה, פירוד והסתה פרועים נגד שכניהם היהודים אשר הלכו וגברו בסוף שנות העשרים וביתר שאת בתחילת שנות השלושים עם עלותו של הצורך בגרמניה ומפלגתו הנאצית. אז, קבלו גם המפלגות הפשיסטיות לגיטימציה לפעילותם וליציאה מתנאי מחתרת לפעילות גלויה.

ביזמת המפלגות והסכמת הממשלה חוקקו חוק דרקוני שהיה מכוון אך ורק נגד סוחרים יהודים שמטרתו למוטט כלכלית המסחר הזעיר שהיה מנוהל ברובו ע"י היהודים.

חוק זה נקרא "המהפך" ובשפתם- Convertare. החוק אפשר לפרוס את חובו של האיכר החייב כספים לסוחר יהודי לתקופה של 30 שנה מבלי שיצטרך לשלם ריבית או שיתאפשר לגבות החוב בצורה מהירה יותר ולפי התנאים שסיכמו הצדדים בעת עשית העסקה. החוק נכנס לתוקפו בשנת 1930 בתקופת המשבר הכלכלי הגדול וזה הביא להרס אלפי סוחרים יהודיים ופשיטות רגל.

מצב זה לא פסח גם על סטרוזינץ עליה ברצוני להמשיך לספר -

אוכלוסיית העיר מנתה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה כעשרת אלפים תושבים, מתוכם היו כחמשת אלפים יהודים, שעסקו במסחר, במלאכה ובמקצועות חופשיים, רופאים, רוקחים, מהנדסים, עו"ד וכיוב'. חיי הקהילה היו מאורגנים בצורה נאותה והמשיכה בניהול מוסדותיה כבעבר במסגרת המועצה הדתית ה-KultusGemeinde אשר מתפקדה היה ניהול כל ענייניה הכספיים, הארגוניים והדתיים-פולחניים של הקהילה.

בראש המועצה עמד נשיא Kultus President, והמועצה מנתה 15 חברים אותם היו בוחרים מתוך פרנסי העיר בתי-האב אשר היו משלמים דמי חבר למועצה ע"פ הערכה שהיו עושים חברי ועד אשר היו מתמנים לשם כך והיו מודעים למצבו הכלכלי של הנישום. הכספים היו קודש לכסוי תקציבה של המועצה.

היו"ר שניהן בשנות השלושים עד לפלישת צבא גרמניה - ורומניה היה מר שלמה דרימר וחבר מועצה נוסף שמעון שפיר היו בין הקורבנות הראשונים שנהרגו ביום הראשון לפלישה עם עוד 300 קורבנות שנרצחו בעיר.

קהילת סטרוזינץ ניהלה רובה חיים מסורתיים-לאומיים והחזיקה יחד עם זאת בהשקפות ליברליות מודרניות. חלק גדול מבני הקהילה היו בעלי השכלה כללית רחבה עובדה אשר לא הפריעה להם להשתייך לעדה ולקיים חיים יהודיים מסורתיים גאים.

לרשות הקהילה היו כ-10 בתי תפילה, חלק מהם לפי השתייכותם החסידיה ואלה הם:

1. בית התפילה של הרב איציאלה.
2. בית התפילה של הוויז'ניצר – חסידי הרבי מוויז'ניץ.
3. בית התפילה של הסדאגערער – חסידי הרבי מסדיגורה.
4. בית התפילה של הראדעוויצר (שיל).
5. בית התפילה של השניידערישה (שיל).
6. בית התפילה תלמוד תורה.
7. בית התפילה של הנאדווערנר- חסידי הרבי מנדווערנה.
8. בית הכנסת הגדול ה- Tempel.

ועוד מספר בתי תפילה אשר אינני זוכר את שמותיהם. בעיר התגורר באופן קבוע רבי צעיר (משושלת רבני הנאדוורנר) נאדוורנה (שהתגורר בסביבת ביה"ח העירוני בקרבת Panker Strasse. בילדותי, אני ניזכר, בקרתי אצלו עם אחות סבתי ז"ל שהייתה מאוד מבוגרת באותם הימים. קבלתי ממנו ברכה ומטבע למשמרת על צווארי. לשמירה כנגד עין הרע, שדים וחולאים רעים. הקהילה העסיקה 3 שוחטים ושמותיהם היו: אהרון השוחט, ליטמן השוחט והשוחט פאלקוביץ אין לי כל מידע מה עלה בגורלם.

הרב שלום גינסבורג אשר שימש כרבה של סטרוז'ינץ במשך שנים רבות, הוגלה יחד עם כל בני ביתו, עשרה במספר, ועם שארית העדה לטרנסניסטריה, למחנה הריכוז בודי שם מת מרעב כי סירב לאכול טריפה.

בסטרוז'ינץ כיהן גם דיין. שמו היה אהרל'ה דער דייען. תלמיד חכם היה האיש, תמיד רכון על ספרי התלמוד. מדי בפעם היו באים לשאול שאלות בענייני כשרות או בדיני תורה או ממון. שתי המשפחות (הרב והדיין) גרו בדירות שהקהילה העמידה לרשותם בקרבת ביה"כ ברח' Tempel Gasse.

לא פעם, בהיותי ילד צעיר אמי הי"ד הייתה שולחת אותי אל אהרן הדיין עם תרנגולת בתוך סל לשאול אותו שאלת כשרות. כעת, בכותבי שורות אלה, נדמה כי אני רואה אותם לפני כאילו היה זה רק אתמול. גם ביתנו היה באותו רחוב. מדי יום ביומו הייתי פוסע לפני ביתם בהלכי לביה"ס ולתלמוד תורה אשר היה ממוקם אל מול ביתם. אהרן הדיין נהרג בביתו בידי החיילים הרומניים ביום הראשון לכניסתם לעירנו.

לא אוכל לפסוח מבלי להזכיר אחת הדמויות המרשימות בחיי הילדות שלי והוא ר' חיים לרנר ז"ל החזן, ה-Kantor של ביה"כ הגדול ה-Tempel אצלו הייתי אחד הזמרים במקהלת ביה"כ מגיל שבע ועד אחרי הבר מצווה כשקולי התחלף באמצע שנות השלושים. עד היום מהדהדים באוזני אותם הניגונים של התפילות בימים הנוראים ומועדים אחרים שהיו פרי הלחנתו של ר' חיים לרנר שהיה אחד המלחינים הדגולים בתקופתו. הוא היה מלחין ושולח התווים לארה"ב. הרבה חזנים שם וביניהם החזן מלבסקי היו שרים תפילות מיצירתו. גם לא אעבור מבלי שאזכיר כמה מזמרי המקהלה שמנתה כשני מנינים. לרוב אנשים מבוגרים ומספר ילדים שהיו בגילי. אני זוכר מבין המבוגרים את האחים מיכאל ודוד שכטר, בעלי הקולות הנפלאים, אחיה של הזמרת הידועה הגב' לוקר לבית שכטר החיה אתנו לאריכות ימים בארצנו בתל-אביב. כן אני זוכר את ק. ליפא, את ז. רוזנברג ואת ח. ריבנר, ויסלחו לי כל הרבים והחשובים אשר לא הזכרתי שמותיהם בגלל שאינני יכול להיזכר יהא זכרם ברוך.

ר' חיים לרנר הוגלה עם קהילת סטרוז'ינץ לטרנסניסטריה למחנה ברשאד ולפי עדותם של ניצולים נספה באותו ביה"כ בו שימש כחזן לפני הגיעו לסטרוז'ינץ בשנת 1905 לאחר המהפכה הרוסית הראשונה והפרוגרומים שהתרחשו ברוסיה. הוא היה מיווד עם אבי ז"ל שהיה גם הוא מבין הפליטים שהגיעו באותה עת.

הקהילה החזיקה ומימנה חלקית בית מרחץ שהיה בשימוש בימים מסוימים לגברים ובימים אחרים לנשים לצרכים פולחניים והגיניים. כמו כן, היה בית מרחץ כללי מודרני שנבנה בזמנו של ראש העריה היהודי דר' איזידור כץ ששימש את כלל האוכלוסייה ולרוב את יהודי העיר.

בית העלמין בסטרוז'ינץ הוקם בשנת 1870 עד אז היו קוברים את מתיהם בכפר הסמוך, על המצבה הראשונה העשויה מעץ אלון חרוטות בעברית המילים הבאות: "כאן נח במנוחה נכונה אלמוני אשר מצאנוהו על אם הדרך".

בסטרוז'ינץ הייתה קיימת גימנסיה ריאלית (יהודית) שנוסדה בשנת 1909 כמוסד חינוכי מוכר ע"י השלטונות האוסטרים ואח"כ הרומניים בה למדו בניס ובנות. הגימנסיה פעלה וחינכה אלפי סטודנטים מבני ובנות העיר והסביבה וגם מערים אחרות. הגימנסיה התקיימה עד שנות השלושים המאוחרות ונסגרה בגלל הקשיים שנערמו ע"י השלטונות בגין מדיניות ה"רומניזציה" והבעיות הכלכליות ששררו בשנות השלושים. אחת הסיבות העיקריות הייתה כאמור האנטישמיות שהלכה וגברה במערכת החינוך וכתוצאה מכך נאלצה ההנהלה לסיים את פעילותה. במקביל לגימנסיה היהודית הייתה קיימת גימנסיה ממלכתית בשם Liceul Regele Ferdinand I שבה למדו תלמידים יהודים במספרים מוגבלים, אבל כתלמידים מין המניין.

הרבה ילדים מילדי העיר קבלו בגימנסיה הריאלית את השכלתם ואת חינוכם ברוח יהודית ציונית. חלק קטן מהם ניצלו ועלו ארצה השתתפו בהקמת המדינה ונטלו חלק נכבד בכל שטחי החיים: הכלכליים, המשפטיים, התרבותיים והביטחוניים.

אזכיר כמה מהמחנכים שאני זוכר ע"פ הזיכרון והם: ד"ר אלמה מנצ'ר, פרופ' מ. יונגמן, פרופ' מ. לוקשפיזר, פרופ' נ. פוקס, פרופ' י. שרף ועוד רבים שאינני זוכר.

היה קיים גם בי"ס יהודי שנקרא "תלמוד תורה" אשר פעל תחת ניהולה של הקהילה אשר דאגה להקנות תורה לילדי ישראל. שכר הלימוד שולם ע"י הורי התלמידים.

זה היה בי"ס מודרני יהודי במלוא המובן עם כיתות לכל מקצוע, התלמידים היו עוברים מכיתה לכיתה ע"פ מקצוע שלמדו באותה שעה לפי לוח לימודים קבוע שנקבע בין מורי ביה"ס. המקצועות שלימדו הם: תורה, רש"י, נ"ך, גמרה לכתות מתקדמות ולתלמידים מוכשרים, כמו כן לימדו עברית שעתים ביום, דקדוק וכתובה בהברה ספרדית כפי שאנו מדברים כיום. שמות המורים לעברית היו: קופשטיין והשני אורנשטיין אשר הקנו לי את יסודות השפה. את המורה אורנשטיין היה לי הזכות לפגוש בארץ לאחר השואה בשנות החמישים, שנינו מאד התרגשנו ושמחנו מהפגישה.

מובן כי היו חדרים ובתי לימוד נוספים אשר הקנו תורה ודרך ארץ לילדי ישראל.

בסטרוז'ינץ הייתה קיימת תנועה ציונית מאד חזקה ופעילה מכל הזרמים החל מ- בית"ר הימנית, הציונים הכלליים והנוער הציוני המרכזיות, המזרחי הדתית והשומר הצעיר השמאלית. כל תנועה עם הקן שלה, מנהיגיה המבוגרים ומדריכיה שיצאו

מתוכם. הפעילות הייתה חינוכית להקניית מודעות ואידיאלים להגשמת הרעיון הציוני לעלות ארצה לבנותה ולהבנות בה. לצורך זה היו מקימים בכל קיץ מושבות בחיק הטבע, לשם באו חברים של כל תנועה ותנועה למפגשים מכל אזורי המדינה במטרה להכיר אחד את השני לשמוע הרצאות על ארץ ישראל, להתרגל לחיי צוותא ולהגשמת רעיון העלייה.

כמו כן, הוקם בשנות השלושים המאוחרות קן הכשרה בכפר בסביבת סטרוז'ניץ לשם הגיעו בחורים צעירים מתוך מטרה לקבלת הכשרה בעבודה חקלאית כחלוצים לעליה ארצה. מדי פעם הגיעו גם מנהיגים מרכזיים לבקר מהעיר השכנה הגדולה צ'רנוביץ כמו דר' מאיר אבנר ודר' מאנפרד רייפר וכן מבוקרסט. פעם אני זוכר הגיע גם זאב ז'בוטינסקי אלינו. זה היה בשנת 1935, אם אינני טועה, והיווה מאורע חשוב בחיי הקהילה. היו גם קבוצות ספורטיביות שהיו להם קשר לתנועות ציוניות אליהם השתייכו החברים, ואלה שמותיהם: מכבי, חשמונאי=הסמוניא, נורדיה ועוד. אלה היו קבוצות כדור-רגל על טהרת שחקנים יהודיים בני המקום. מהם זכורים לי כמה שמות שאני רוצה לציין ויסלחו לי רבים וחשובים שאינני מצליח להיזכר בהם: קובי האייער השוער, סענדר המגן, שלושת האחים ריבנר, שלמה הופר ושני האחים התאומים הרש'לה ויענק'לה וינר. כנער הייתי הולך עם חבריי בשבתות אחר הצהריים לראות משחקי הכדור רגל. חרוטים בזיכרוני דמויות השחקנים והנפשות הפועלות מסביב לשחקנים ולמשחק ותוצאותיו. הדמות השולטת במגרש הייתה של קונרד ליפא ז"ל, כנער לא ידעתי מה היה תפקידו בדירוג הניהולי בקבוצת הכדורגל אבל הוא היה מתרוצץ משער לשער מעביר הוראות מחליף שחקנים בכדי להסיט את המשחק לטובת קבוצתו. זה היה מרשים ומרגש. לראיה אני זוכר ורואה זאת כנגד עיני כאילו היה זה רק אתמול. ליפא שרד את השואה הקים משפחה עלה ארצה נקלט בראשל"צ ועבד במחיצתי כמנה"ח ביקבי ראשל"צ עד יציאתו לגמלאות. הוא הלך לעולמו בשיבה טובה בתחילת שנת 2000 השאיר אחריו את אשתו מיצי, בת בשם שרה, חתן ושני נכדים. הוא כיהן שנים רבות כיו"ר ארגון יוצאי סטרוז'ניץ והיה המוהיקני האחרון מהשושלת ההבסבורגית שכיהן בתפקיד זה. יהא זכרו וזכרם של כל אלה שקדמו לו בתפקיד לברכה.

חושבני כי ראוי וגם רצוי להזכיר רבים וחשובים העולים בזיכרוני אבל אעשה כן במידה והדבר יתאפשר לי מבחינת הזמן והמקום. כל שכתבתי עד כה היה מעין הקדמה וכרטיס בקור של העיר, תושביה, אישיה ומוסדותיה היהודיים. הייתה זאת עיר ואם בישראל קהילה לתפארת וגאה שיהודיה הושפלו נבזו ונרצחו ע"י שכניהם הגויים וחיילי הכובשים הנאציים ועוזריהם, הוגלו ממקום מגוריהם ובמקומות לשם הוגלו נספו מרעב, מחלות, מקור ומתנאים תת אנושיים בהם אולצו לחיות ולמות! רק מעטים שבמעטים היה להם המזל לשרוד וקומץ מהם החיים עוד מנסים כעת לאחר 62 שנה להעלות על הכתב הזוועות שקרו אז!

כדי להכניס את הקורא לאווירה יש להתחיל לסקור ההתרחשות החשובה שהחלה עם מתן האולטימטום ע"י בריה"מ לרומניה ביום 26.06.1940, התביעה הייתה כי רומניה חייבת לפנות את בסרביה וצפון בוקובינה תוך 48 שעות ממתן האולטימטום. הדבר בא כהפתעה גמורה לרומנים, אבל תחת לחצה הכבד של גרמניה הנאצית להסכים וללא תמיכה אחרת מצד ארצות אחרות אשר היו כבר במלחמה עם גרמניה, נכנעה רומניה לתביעה והסיגה את צבאה ואת הממשל האזרחי ב-28.6.40 נסוגו חיילי רומניה אל מעבר לקווי שנקבעו ע"פ הדרישה האולטימטיבית

האולטימטום הפתאומי, הנסיגה התפוזה והמבישה פגעה קשות בגאווה הלאומית של הרומנים. הדבר הביא לידי התפרצויות זעם אלימות ורציחות כנגד האוכלוסייה היהודית בכפרים ובדרכים בהם נתקלו ביהודים ובחיילים יהודיים אשר שרתו יחד אתם באותן היחידות. היו הרבה מקרים בהם הושלכו אזרחים וחיילים יהודיים מתוך קרנות רכבת נוסעות. הרבה מאוד יהודים מצאו את מותם בלא אשם וללא עוול בכפם, כל זאת כנקמה ושנאה מבלי שעמנו יהיה אשם במה שקרה.

במבט לאחור ניתן לומר כי הייתה זו רק הקדמה קלה לעומת מה שנועד לנו לעבור בעוד כשנה.

ההשתלטות הסובייטית על בסרביה וצפון בוקובינה 1940-1941

השלטון הסובייטי התבסס בעיר ובכל האזור באופן מהיר הודות לעזרתם של חלק קטן מבני המקום, אוקראינים וגם יהודים אוהדים ותיקים של המשטר הקומוניסטי והן ע"י הבאת פקידים ואנשי שלטון מתוך בריה"מ עצמה. תוך זמן קצר הונהגו משטר, חוקים ונהלים שהיו קיימים בבריה"מ. הראשונה הייתה האוכלוסייה היהודית להיפגע בצורה קשה משנויי המשטר כלכלית וסוציאלית. רוב היהודים היו סוחרים ובעלי מלאכה עצמאיים היה להם בתי חרושת חנויות ובתי מלאכה וכן בעלי המקצועות החופשיים, עו"ד רופאים רוקחים ועוד. לא חלפו שבועיים מאז בואם, ניתן צוו כי כל בעלי העסקים אין להם יותר הרשות והזכות להיכנס לעסקיהם וחנויותיהם כל תוכן העסק מולאם ועובר להיות רכוש המדינה לטובת מעמד הפועלים דהיינו הפרולטריון. בעלי העסקים חויבו להתייצב בפני חנויותיהם ולמסור המפתחות לנציגי השלטון שהיו מלווים ע"י אנשי נ.ק.ו.ד. לצורך קיום הצו.

כך נשלו בפעם הראשונה את יהודי העיר מכל רכושם העסקי וממקורות מחייתם מבלי שיקבלו כל תמורה או איזה פצווי עבור רכושם שצברו וחסכו בעמל רב במרוצת שנות חייהם וחיי קודמיהם.

לא די בכך הם גם סומנו כאלמנט עויין למשטר, נצלנים וטפילים!

על כך יש לומר "טרם רצחתם אבל כבר ירשתם". בכדי להשיג ת.ז. מבלי שיהיה בה ציון הסעיף 10 הקטלני היה צורך למצוא מהלכים אל אנשים קובעי גורלות בכדי להתקבל לאיזה עבודה במסגרת ההתארגנות של קואופרטיבים שנחשב כעבודה פרודוקטיבית, הדבר עזר לא להיות מסומן באות קין בתעודת הזהות.

כך הצליח אבי ז"ל להתקבל כשומר לילה בקואופרטיב החייטים ודודי הרמן קלינגר ז"ל נתקבל כמחסנאי כל זאת הודות לכמה חייטים שבעבר עבדו עבורנו לפני בוא הסובייטים "וזכרו לנו חסד נעורים".

אני התקבלתי לעבודה כמנה"ח "במרכז האזורי להספקת מוצרי צריכה".

דודי השני מאיר דרוקמן שהיה בעל חנות וגם ציוני רביזיוניסטי ידוע בעיר, לא הצליח להתקבל לאף מקום עבודה, בסוף הוגלה יחד עם בני ביתו ועוד רבים אחרים לסיביר, שבוע לפני פרוץ המלחמה.

על התנועות הציוניות, הימניות והשמאליות כמו גם קבוצות הספורט שהיו מזוהות עם תנועות אלה נאסרה כל פעילות והתחיל המעקב אחר מנהיגים ופעילים. הוכנו רשימות של פעילים ציוניים ושל אנשים עם נטיות עוינות למשטר. כל זה, התאפשר הודות למשתפי פעולה ומלשינים לא מעטים מבני עמינו שהכינו את רשימות העומדים להגליה.

ב13.06.40 - רק שבוע לפני פרוץ המלחמה, התדפקו על דלתות בתי המגורשים באישון לילה אנשי ה - נ.ק.ו.ד. בלווי עושי דברם המקומיים וציוו עליהם להיות מוכנים תוך שעתיים עם מעט מטלטלים שיכלו לקחת עמם, על זקניהם וטפם לצורך הגליה, העבירו אותם אל תחנת הרכבת בעיר והוכנסו לתוך קרנות משא שם הוחזקו 3 ימים עד שהשלימו את מלאכת האיסוף של כל המגורשים.

כאמור בין המגורשים היה גם דודי מאיר דרוקמן ובני ביתו, השכנים שלנו ומשפחותיהם וחברים, משפ. שטיין, משפ. רובינגר, משפ. וויינר, ומנהיגי התנועות הציוניות ועוד מאות משפחות, תעשיינים וסוחרים יהודיים ואזרחים אחרים שמוינו כעוינים המשטר הוגלו ונשלחו לסיביר אל הבלתי נודע.

עבורנו אלה שנתרו הסתובבנו מסביב לרכבת מבלי שניתן היה לעזור או להשפיע במשהו מחוץ להבאת מזון או דלי מים, הדבר היה מזעזע וברברי ובלתי אנושי, ונראה כאסון נוראי !!

לא ידענו ולא חשנו את הצפון לנו בעוד שבועיים, בפרוץ המלחמה כל האסון שבא עלינו. הרבה מאתנו אמרו "הלוואי והיינו נשלחים לסיביר יתכן וחלק היה ניצל". גם שם התנאים היו מחפירים ובלתי אנושיים אלפי גולים קיפחו חייהם בתנאים הקשים ביותר, חלקם הגדול נספו בערבות סיביר המושלגות והקפואות, מקום קבורתם לא ידועים פזורים בכל המרחב הסיבירי העצום והשומם!! זה החלק הראשון מהטרגדיה הגדולה והנוראה שפקדה את יהדות צפון בוקובינה וביניהם גם יהודיה של עיר הולדתי סטורוזינץ.

התנפלותה של גרמניה הנאצית על ברית המועצות

המלחמה שפרצה ביום 22.6.1941 בין גרמניה הנאצית לבין בריה"מ באה כהפתעה גמורה. למרות האזהרות וההתראות הרבות שהועברו ע"י גורמים פנימיים וגם ע"י הריגול הנגדי של ארצות שונות לא הצליחו להניע את מנהיג בריה"מ שיאמין באמיתות האינפורמציה ואמר כי זאת הטעיה ופרובוקציה שבאה ליצור אימוץ בין שתי הממשלות. ההתקפה הפתאומית והאדירה פרצה ללא כל אזהרה לאורך כל הגבול העצום שבין בריה"מ לבין גרמניה הנאצית מין הים הבלטי ועד לים השחור, והותירה מיידית את הצבא האדום במצב נחות והסבה לו אבדות אדירות בנפש ובציוד וכבר ביום הראשון של הקרבות התחילה הנסיגה שנמשכה עד סטלינגרד.

אני זוכר בברור את תחילת המלחמה זה קרא במוצ"ש כשחזרתי לפנות בוקר אור יום ראשון בשעה 4.00 לערך מנשף ריקודים שהתקיים כמידי כל מוצ"ש בכנסייה האוונגלית בבודיציצר שטראסה שהסובייטים הפכו לבית העם. בהולכי יחד עם חברים לביתנו, הגיח מעלינו להק אווירוני קרב שטסו מעל סטורוזינץ מבלי להפציעה לכוון צפון מזרח. המטרה הייתה צ'רנוביץ השוכנת במרחק של 21 ק"מ. שם רוקנו את מטענם על המקומות האסטרטגיים של העיר.

בהגיעי הביתה הורי ואחי ז"ל היו ערים ומבוהלים מרעש האווירונים שטסו מעל לעיר במספר גיחות, אמרתי להם שכנראה המלחמה פרצה.

רומניה הצטרפה למלחמה לצידה של גרמניה לאחר קבלת התראה קצרה מפיו של היטלר בביקורו החפוז של מרשל אנטונסקו ב-12.6.41- בברלין. הם עשו זאת לא מתוך הכרח אלא מתוך רצון וכיעד לאומי ושאיפה להרחבת מרחב המחיה של רומניה שקוצץ לפני שנה ובו זמנית לפתור הבעיה היהודית ע"י נישולם כלכלית וחיסולם הפיזי כפי שאמנם התרחש למעשה.

כבר בימים הראשונים מתחילת הקרבות ספג הצבא האדום אבדות כבדות בחיילים ובציוד והחלה הנסיגה לכוון מזרחה. הגרמנים והרומנים עברו את הקווים כבר בימים הראשונים של חודש יולי. ביום חמישי 3.7.41 עזבו אחרוני החיילים הרוסים את העיר לאחר שהשלימו את מלאכתם במיקוש הבניינים הגדולים והיפים ביותר שבמרכז העיר. חלק מהבניינים פוצצו ע"י המוקשים שהיו מוקשי השתייה שהופעלו ע"י שעוני זמן תוך שעות או ימים, נעת כניסת או אחרי כניסת החיילים הגרמנים והרומנים. הדבר שימש לגרמנים עילה להאשים את יהודי העיר כי הם אלה שירו על הצבא המנצח והמשחרר. האשמה השקרית הזאת עלתה באלפי הרוגים בכל המחוז כפי שאתאר להלן.

צבא גרמניה ורומניה התקדמו בו זמנית בשני ראשים לכוון בסרביה ולכוון צפון בוקובינה שהיו מלווים ע"י יחידות השמדה רומניות והס.ס. איינזצגרופה.

הקורבנות הראשונים היו יהודי מחוז סטורוזינץ שנפלו קורבן למדיניות ההשמדה שתוכנן ע"י מפקד הצבא, הדיקטאטור אנטונסקו עוד בטרם פרוץ הקרבות תחת הסיסמה "טיהור השטח" ובשפתם Curatirea Terenului. בימים הראשונים לתחילת המלחמה נראו מסתובבים אנשים לא מבני המקום, לא מוכרים אשר נשלחו לסוור ולהכנת השטח לפלישה וליצירת הקשרים עם האוכלוסייה המקומית להכנת הטבח והביזה ביהודים.

באותו יום חמישי 3.7.41 השתלטו חיילי הצבא הרומני על העיירה צ'יודין בה התגוררו כ-500 נפשות. תחילה הוצאו כולם מבתיהם הוכו ועונו באכזריות רבה ותוך כדי כך הרגו מתוכם 45. לאחר מכן, השלימו עד ערב את ההרג והרגו את כל יהודיה. כ-470 נפשות היה מספרם. אם שרדו מספר יהודים שמוצאם מצ'ודין הסיבה היא שלא היו נוכחים אז במקום. גורל דומה היה לכל יהודי העיירות והכפרים בכל הסביבה. תחילה גורשו מבתיהם וכל תוכן הבתים נבזז על ידי האוכלוסייה המקומית בעזרת החיילים וחלק גדול מהם נרצחו בכפריהם לאחר שהוכו הושפלו ועונו ע"י המרצחים השכנים והחיילים הכובשים. אלה שניצלו מההרג הנורא גורשו בחוסר כל ללא אוכל מים ולבוש בשיירות רגליות תחילה לעיר המחוז ובהמשך לכוון מזרח למחנות ריכוז זמניים בבסרביה. לאחר מכן אף מעבר לדנייסטר לטרנסניסטריה אל הבלתי נודע שממנו מתי מעט חזרו.

בימים חמישי וששי טבחו חיילי צבא הכובש בעזרת תושבי הכפרים שמסביב לסטורוז'ניץ ב-רופצה' יורדנשטי פטראוץ פאנקה ברוסקאוץ קאראפציו ועוד כפרים רבים, את רוב האוכלוסייה היהודית. איש אינו יודע את מספרם המדויק של הנרצחים מאותם ימים איומים.

כשריד משפחה ענפה שנספתה כמעט כולה, אני מעיד בזה כי דודתי לוטי-לאה דוננפלד לבית דרוקמן, אחות אמי, נרצחה ע"י ז'נדרמים רומניים שפרצו לביתה. יחד עם תושבי הכפר, הם רצחו אותה ללא סיבה על מנת לגזול את כל מה שהיה

להם. הם היו בעלי נכסים, בעלי קרקע, בעלי חיים וחנות. נודע לי לאחר המלחמה שדודתי הוטמנה בשדה שהיה בבעלותה. עד היום לא ניתן להגיע לשם ואין יודעים מקום קבורתה, כפי שקרה עם כל בני משפחתי.

ביום ששי ה-4.7.41 נכנסו סיירים לעיר ולאחר זמן קצר נכנסו גם שיירות הצבא הגרמני והרומני והשתלטו על העיר בנקודות מרכזיות ובצמתים אסטרטגיים. תוך כדי כך נשמעו התפוצצויות עזות במקומות רבים. היו אלה כאמור, מוקשי השהייה שהצבא האדום הטמין בעת נסיגתו. הדבר שימש כאמתלא אצל הצבא הרומני בכדי להתחיל ולטבוח ביהודי סטרוז'ניץ בהאשימם כי היהודים הם אלה שירו על הצבא. בעיר השתוללה שריפה גדולה כתוצאה מהמיקוש.

קבוצות חיילים בלוי תושבים מקומיים מהעיר והסביבה התפרסו בין רחובות העיר ועברו מבית לבית בצעקות רמות ובדפיקות על הדלתות ושבירת החלונות בכתות רוביהם. הם פקדו על יושבי הבתים לצאת כשידיהם מורמות. כל מי שהשתהה או שלא הספיק לצאת נורה במקום. האחרים רוכזו בקבוצות קבוצות ותוך איומים, מכות והשפלות הוצעדו אל מקום ריכוז במרכז העיר. הם יצאו מבתיהם כאשר נפשם בכפם והשאירו כל מה שהיה להם, כל רכושם אשר צברו במשך שנים נשדד מיד בידי הרוצחים והבוזזים המקומיים והחיילים.

מקום הריכוז נקבע במרכז העיר בתוך הגן הציבורי שמסביב לו הופקדה שמירה של חיילים רומניים אשר העמידו מסביב מכונות ירייה מוכנות להפעלה. אל הגן הובאו בכוח תחת מכות ויריות אלה שניצלו ולא נורו באקציה שהלכה והתגברה בתוך העיר. אלה שהגיעו יותר מאוחר סיפרו על הזוועות המתרחשות ומספר הרב של הרוגים. בין ההרוגים היה גם ראש קהילת סטרוז'ניץ שלמה דרימר הי"ד, אשתו וכלתו, רק נורברט הבן ניצל. גם שמעון שפיר, חבר מועצת הקהילה ובני משפחת לבל ועוד רבים נוספים שאין לי נתונים למנותם שמית. בכל זאת מחובתי להזכיר שמית בין ההרוגים את בתיה לדר, בתו של ינקל קלינגר ז"ל בת דודה של אמי ז"ל. בתיה נרצחה תוך כדי פנוי המשפחה מביתם, בידי חייל רומני.

אלה שלא נורו רוכזו כאמור לתוך הגן הציבורי ונצטוו לשבת כשידיהם מורמות במשך שעות ארוכות. במשך זמן זה רוכזו כל יהודי העיר ילדים, נשים, גברים, זקנים וחולים - כל הקהילה במקום שררה חרדה איומה. כל קבוצה שנוספה סיפרה כי החיילים שהביאו אותם אמרו, כי מרכזים את כולם בכדי להורגם. הסיבה לכך, אמרו, היא: "היהודים ירו על החיילים בזמן שאלה נכנסו לעיר". לאחר שעות רבות הופיע קצין רומני שפיקד על המבצע ודרש כי נכבדי העיר יתנדבו לעבור עם מספר חיילים בין רחובות בכדי להודיע לתושבים היהודים להפסיק היריות על החיילים. מספר נכבדים התנדבו ללכת ולעבור ברחובות העיר. כל זאת, על מנת לנסות לשכנע את החיילים ומפקדיהם כי ליהודים אין כל נשק ולא ירו אף כדור על אף חייל וכי כל ההתפוצצויות והיריות הנשמעות הן תוצאה מהמוקשים שהוטמנו על ידי

הצבא האדום טרם נסיגתם וליהודים אין כל יד וקשר לזה. מובן שכל זה לא שכנע אותם. ההרג והביזה נמשכו, כל העלילה בעניין היריות תוכנן ובוים מראש ע"י הצבא הפולש הגרמני והרומני. הדבר נתן להם ההצדקה לטבח הנוראי ולביזה הכללית שערכו באכלוסיה היהודית, כך נטבחו קרוב ל-300 מיהודי סטרוז'ניץ אנשים, נשים, ילדים וטף ללא עוול בכפם או אשמה כלשהי מלבד היותם יהודים.

בימוי היריות חזר על עצמו בכל כפר, עיירה או עיר קטנה כגדולה כאמור, שימש עילה להרג ההמוני בימים הראשונים לפלישה!

ריכוז התושבים נמשך יומיים כאשר במשך כל העת החיילים אמרו כי כל רגע צריכה להגיע הפקודה מהמפקדה העליונה לירות בנו על מנת להורגנו, מדי פעם היו מתרגלים יריות באוויר מעל לראשי הנאספים ממכונות הירייה שהיו מוצבות סביב, כדי להמחיש כוונותיהם.

בשבת אחר הצהרים, היום השני לריכוז האוכלוסייה בגן העיר, הופיע קצין בכיר, נעמד על ארגז, הביט סביבו באנשים האומללים השרויים על האדמה מזה למעלה מיומיים ללא אוכל או שתייה או אפשרות לעשות צורכיהם בצנע, ביניהם ילדים קטנים זקנים וחולים. לפתע הגיע בריצה קצין צעיר בדרגת סגן שהגיש לקצין הבכיר דף. לאחר עיון בכתוב פנה הבכיר אל העצורים בזו הלשון: "ניצלתם! זה עתה הגיעה פקודה מאת המצביא העליון, המרשל אנטונוסקו, לא לבצע את גזר הדין להרגכם".

כעבור מספר שעות הופרדו הגברים שגילם מעל גיל 16, מהנשים הילדים והטף. הם הועמדו בשורה והוצעדו תחת משמר אל בנין הפנימייה של הגימנסיה הרומנית שנמצאת מחוץ לעיר. המבנה היה תחת משמר כבד של הצבא הרומני. הדאגה והחרדה היו רבים כי לא ידענו מה עלה בגורלן של הנשים האמהות והילדים הקטנים שהושארו בגן. תוך כדי כך הופצה שמועה כי המבנה ממוקש וכי עומדים לפוצץ אותו על יושביו.

ביום ראשון לפנות ערב התבשרנו באמצעות חייל שמוצאו היה מסטרוז'ניץ כי הנשים והילדים שהיו מרוכזים בגן הועברו לתוך ביה"ס שהיה ממוקם במרכז העיר. הוא גם מסר ד"ש מאלה שהכירם.

נותרנו בפנימייה עד יום שלישי ללא מזון ומים, ביום ג' הוחלפה השמירה הצבאית בשמירה של המשטרה האזרחית אשר קבלה על עצמה את השמירה על המקומות בהן הוחזקו היהודים. השוטרים שחלק מהם שירתו בעיר במשך שנים לפני הנסיגה ולפני פרוץ המלחמה התייחסו במעט הבנה ואנושיות ביהודים אותם הכירו זמן רב. הרשו ליחידים לצאת זמנית מהבניין כדי שיוכלו לגשת לבתיהם ולבדוק מה קרה לבתים ורכושם שהשאירו אתריהם. המראה היה נורא ומזעזע. כל תוכן הבתים נבזז ונשדד וכל חפץ שלא ניתן היה להוציא הושחת כך שלא ניתן להשתמש בו: רהיטים, דלתות, חלונות, כלי בית גדולים וכיוב'.
רהיטים, דלתות, חלונות, כלי בית גדולים וכיוב'.

למרות הנזקים הכבדים שעשו ברהיטים בעת הביזה והשוד ריכזו החיילים באחד הימים כמה קבוצות מבין העצורים ואלו הובלו תחת משמר מבית לבית בכדי להוציא כל רהיט או חפץ שמיש שנותר. החפצים רוכזו במקום איסוף מרכזי והוכרז כרכוש המדינה.

לפנות ערב הצעידו את קבוצות היהודים שנלקחו לעבודה אל בית העלמין היהודי והכריחו אותם תחת מכות ואיומים לחפור קברי אחים ולקבור את הנרצחים - קורבנות הרצח שביצעו החיילים ותושבי העיר והסביבה בימים הראשונים לפלישתם. המראה היה מחריד ובלתי ניתן לתיאור. גופות הנרצחים היו במצב של התפוררות ללא כל אפשרות לזיהוי. זאת, לאחר שבוע ויותר מאז האקציה הנוראה והפשע הנתעב בה קיפחו חייהם כשלוש מאות מיהודי העיר ללא עוול בכפם.

בכל הכפרים, בכל העיירות ונקודות מסחר בהם חיו קהילות יהודיות התרחשו מחזות דומים של הרג, ביזה וגירוש. כל זאת תוכנן מראש ע"י הצבא הפולש הגרמני/רומני בתאום ובשיתוף פעולה מלא עם האוכלוסייה המקומית הנוצרית. אלה ששרדו מהטבח גורשו ממקומות מגוריהם בחוסר כל, רק כותונתם לגופם. הם הצעידו אמהות עם תינוקות בזרועותיהן, זקנים וקשישות, חולים וחולות שהוצאו ממיטת חוליים. הוצעדו תחת מכות ואיומים ע"י הז'נדרמים הרומנים. כל מי שלא יכול היה לעמוד בקצב וכשל, נלקח הצידה נורה ונזרק לתעלות הדרכים. חלק הובאו לעיר המחוז - לסטרוז'ניץ, חלק הובלו ישירות לבסרביה לכוון הדנייסטר. כל זאת הייתה רק ההתחלה של דרך הייסורים שסופה השמדת רוב יהודי המחוז בדרך הייסורים המתוארת עד כאן ולאחר מכן במחנות טרנסניסטריה האיומים.

לאחר שבועיים שהוחזקנו עצורים, הגברים בפנימייה, הנשים והילדים בביה"ס העממי, הוקם הגטו בחלק הדרום מערבי של העיר שכלל את רחובות Tempelgasse, Bahnhofstrasse, וכל הרחובות הסמוכים להם ול-Neuweltgasse. כל היהודים העצורים בפנימייה ובביה"ס נדחסו לתוך המרחב הזה שהוקצה למטרת גטו מבלי כל התחשבות בצפיפות ואי הנוחיות.

מיד עם ההעברה לגטו הופעלו כל הגזירות הנאצינל סוציאליסטיות: הגבלת היציאה מהגטו לשעות קבועות בהן ניתן היה לקנות מצרכים אצל איכרים, ענידת טלאי מגן דוד צהוב ועוד. באופן חד פעמי נתנו ליהודים רשות לבקר את בתיהם הקודמים זאת לכאורה, להביא את חפציהם, כל הבתים היו חרבים שדודים וריקים, הכול נשדד ונבזז, כולם שבו לגטו בחוסר כל, עולמם חרב עליהם. נותרו חסרי כל מבחינה חומרית וגם מבחינה זכויות אזרחיות סוציאליות, לא זכות אזרחית והגנה משפטית. כל דאלים גבר כל פרחך ופורע עשו בהם כרצונם.

אף אחד לא התעניין בגורלם של יושבי הגטו היהודיים. כל אחד חי כפי יכולתו. לא הייתה התארגנות קהילתית שיכולה הייתה לתת הדרכה הכוונה או עזרה הדדית. האנשים נהפכו תוך שבועיים מאנשים מבוססים גאים ושמחים למסכנים מורעבים

ומפוחדים אשר לא ידעו, מה צופן להם המחרת. חייהם היו נטולי כל ערך. כל חייל וכל נבל יכול ליטול חיים מבלי שיידרש לעמוד לדין ומבלי שייענש. מדי יום היו תופסים קבוצות גברים לעבודות כפייה. הם הועסקו בהריסת הבתים שפוצצו ונשרפו כתוצאה ממקוש הבתים ע"י הרוסים בנסיגתם. העבודה הייתה קשה ומפרכת, ללא כל תמורה, או מזון ראוי. האנשים היו מתעלפים מרעב ומאפיסת כוחות. ולא היה עוזר ומושיע.

זמן קצר לאחר הקמת הגטו החלה ההגליה של יהודי העיר ואלה שהובאו אליה מעיירות וכפרי הסביבה. המשלוחים אורגנו על פי סדר אלפביתי. כל יום יצא משלוח רגלי ללא כל התחשבות במצבם הגופני והנפשי. הם היו תשושים וחולים חסרי כל וללא צידה לדרך. רק למעטים מהם היה איזה תרמיל ובו כמה סמרטוטים אותם החליפו בדרך ייסוריהם בעד ככר לחם, מים או מזון אחר.

לאחר שנשלחו כל אלה ששמותיהם התחילו באותיות א-עד-פ הופסקה ההגליה באופן זמני. גורלי וגורל משפחתי היה להיות בין אותם הראשונים לצאת לגלות.

תלאות, סבל והעינויים היו מנת חלקן של הקבוצות הראשונות בצעדן בדרכי בסרביה כשהן מובלות בכוח ע"י ז'נדרמים לכוון הדנייסטר בימי חודש אוגוסט הלוהטים. הם צעדו ללא מזון, ללא מים וללא עזרה רפואית. כל מי שכשל ולא יכול היה להמשיך נורה בצידי הדרך והושלך אל תעלות הניקוז!

בהגיעם אל שפת הנהר העמוק והרחב הוכרחו, חלקם, בכוח ובדחיפות, להיכנס אל המים העמוקים והוטבעו. את הנותרים רצו הרומנים להעביר לגדה המזרחית אל תוך שטח אוקראינה אך הצבא הגרמני לא התיר להם זאת. לכן, בלית ברירה, הוחזרו הגולים על ידי הרומנים שוביהם אל תוך בסרביה, שם הקימו עבורם גטאות זמניים בעיירות בהן חיו קודם לכן קהילות יהודיות שרובן נרצחו לא מזמן. העיירות שיועדו לכך הן, סקוראן, מרקולשטי, יידיניץ ועוד. ליידיניץ נדחסו למעלה מ-12,000 יהודים. רובם מסטרוז'ניץ וסביבתה, אל תוך מרחב שקודם חיו בו כ-3000 נפש. הצפיפות הייתה איומה. הרעב הפיל חללים אין ספור. העצורים אכלו "מקוד" אלה שאריות של חמניות שנהפכו לגושים יצוקים לאחר הפקת השמן. ה"מקוד" שימש באופן רגיל כחומר דלק - כתחליף לעצים החסרים בבסרביה. גם כמויות של אפונה גדולות שנותרו במיכלי האחסנה והושחתו למאכל ע"י הרוסים לפני נסיגתם שמשו מזון למגורשים ברעבונם הגדול. הדברים גרמו להתפרצות דיזנטריה חזקה ולמחלות מעיים קשות.

את שארית אנשי סטרוז'ניץ אשר נותרו לאחר הגירוש הראשוני של האנשים ששמותיהם מתחילים ב-A-F גירשו סופית בתחילת חודש אוקטובר. הגירוש התרחש ביום האחרון של חג הסוכות, הושענה רבה תש"ב. ההודעה של הגירוש בוצעה באמצעות שוטר המצויד בתוף שחלף ברחובותיו וסמטאותיו של הגטו. לאחר שנעמד במקומות שונים והקיש כמה פעמים בתוף, הקריא את תוכן הצו בזו הלשון: "מחר

עד השעה 12:00 בצהריים חייבת כל האוכלוסייה היהודית להתייצב כאיש אחד בתחנת הרכבת של העיר הנמצאת בקרבת הגטו. זאת, למטרת גרוש והגליה. מותר למגורשים לקחת עמם אך ורק דברים אישיים שניתן לשאתם ביד. כל יהודי שימצא בעיר לאחר השעה היעודה יירה במקום ללא כל היסוס!!" נאסר באופן מוחלט להוביל מיטלטלין בעגלות.

רק שישה יהודים מכל אוכלוסיית העיר קבלו רישיונות להישאר בה, בהיותם בעלי מקצוע נדרש. הם הורשו להישאר יחד עם בני ביתם.

ואלה שמותיהם של הנשארים: ד"ר קלינגהופר, ד"ר זיינפלד, הרוקח שטאפּלר, פיני- פנחס שטיין ולייב- אריה שטיין, שניהם היו מומחים לייצור היי"ש, וברוך אקסלרד שמקצועו היה פּחח.

עוד תרגיל הונאה כלכלי בצעו השלטונות הרומניים לפני ההגליה, זאת כדי לגזול גם את שארית הכסף שנותר אצל חלק מהמגורשים: ניתנה פקודה כי המחזיק מטבע רומני עליו להחליפו לרובלים לפי שער חליפין של 40 ליי רומני תמורת רובל אחד. לעומת זאת, בפלישתם, בחדש יולי 1941 הם החליפו לפי שער חליפין של רובל אחד נגד ליי אחד. אגב, היהודים שהחליפו אז רובלים נרשמו במשטרה והואשמו כקומוניסטים ונעצרו. עלה הרבה שוחד ושתדלנות על מנת לשחררם. כאלה היו התרגילים אשר ננקטו כדי לנשל את היהודים מן המעט שעוד הצליחו להסתיר.

האנשים בגירוש השני, הוכנסו לתוך קרונות משא, 60-70 נפשות בקרון. לאחר שכל המגורשים התפקדו ע"פ רשימות שמיות הם הוכנסו לקרונות. הרכבת יצאה אל הבלתי נודע וללא שוב. הדרך ארכה כשלושה ימים עד שהגיעו לתחנת הרכבת של מרקולשטי שבבסרביה. שם ירדו מהקרונות והובלו רגלי אל לתוך העיירה. לפני שהתחילו לצעוד ניתנה פקודה ע"י מפקד הז'נדרמריה כי כל החבילות היותר גדולות חייבות להישאר על הרציף. טרם כניסתם לתוך העיירה מרקולשטי הודיע שוב, מפקד הז'נדרמרים, כי על המגורשים למסור את כל חפצי הערך היותר ברשותם כגון: מזומנים, זהב, תכשיטים, טבעות, סכו"ם, בדים, עורות, וכיוב'. כל אחד יעבור חיפוש. במידה ויימצא איזה חפץ שלא נמסר, מאלה שהוזכרו, יירה בעליו מיד ובמקום!

למרות האיום, בחיפוש ובעונש, הביקורת לא הייתה חזקה ומדוקדקת. אלה שהסתכנו הצילו מעט מחפצי הערך.

מרקולשטי, עיירה שלפני פרוץ המלחמה הייתה מאוכלסת ברובה יהודים, הייתה כעת ריקה מאדם, כל האוכלוסייה היהודית הושמדה על ידי הרומנים.

לפני כל בית הייתה חפירה טרייה יחסית ועליה רגבי אדמה מוגבהים אשר העידו על מה שהתרחש כאן. המגורשים הוכנסו אל הבתים בהם שהו מספר ימים משהתפנה המסלול ממגורשים אחרים שקדמו למשלוח הזה.

ביום סתיו קר וגשום הובלו האנשים על טפס וזקניהם מתוך הבתים והוצעדו רגלי לכוון הדנייסטר. משני צידי הדרך שכבו גוויות של אנשים שגוועו ברעב ואפסו כוחותיהם או שנורו ע"י מלוויהם הז'נדרמים הרומנים כשלא היה בכוחם להמשיך ולצעוד. לעת ערב, הגיעו לתוך היער של וורטיז'ן שם נאלצו ללון תחת כיפת השמיים כשגשם שוטף יורד עליהם ומסביבם אנשים מתים!

למחרת הוצעדו אל גדות הנהר והועברו אל הגדה המזרחית אל תוך אוקראינה שנקראה בשם טרנסנסטריה אל העיר ימפול.

היות ונתבקשתי לכתוב על האירועים שהתרחשו מפרוץ המלחמה ובמשך החדשים יולי - אוקטובר 1941 ולא לגלוש לתוך ההתרחשויות שבטרנסניסטריה, אציין רק כי רוב יהודייה של סטרוז'ניץ הופנו, לאחר שהועברו, אל תוך טרנסניסטריה לשני מקומות עיקריים: מרביתם לעיירה ברשאד, בה התקיימה קהילה יהודית אוקראינית ולבודי - כפר נידח לא הרחק מעיירה אובודובקה.

לבודי הובאו כ-1200 יהודים אל הקולחוז ושוכנו בשני דירי חזירים שהיו ריקים מבעלי חיים ונהפכו למחנה ריכוז ליהודי סטרוז'ניץ וסביבתה. המבנים בהם שוכנו המגורשים היו בחלקם הרוסים ללא חלונות ודלתות שנגנבו ע"י הכפריים לאחר הקרבות ושינוי השלטון. התנאים שם היו בלתי אנושיים. בחורף האוקראיני ב 30 מעלות תחת לאפס של חדשי נובמבר-דצמבר 1941 נדחסו מאות אנשים לתוך דירים אלה ללא כל תנאי קיום פיזיים ואפשרות לשרוד!

לא כאן המקום לתאר את הטרגדיה והסבל הנורא אותו עברו המסכנים לפני שנספו, ביניהם משפחתי.

ברצוני רק להדגיש כי מתוך 1200 נפשות שהובאו לבודי שרדו כ- 180 בעת השחרור ב-מרץ 1944. הייתי בין אלה ששרדו - יחידי ממשפחתי הקרובה בת חמש נפשות!

אין לי נתונים על מספר הניצולים מיהודי סטרוז'ניץ שהוגלו לברשאד ומקומות אחרים. לפי עדויות - מספר הניצולים הוא כ-10%.

השואה האישית של משפחתי ושלי

שמי ראובן – זוניו פרבר, בנם של משה ורוזה פרבר. היו לי שני אחים צעירים ממני, שמם היה דוד- דודלה בן 15 ויצחק – אייזו בן 6. הורי ושני אחיי נספו במחנה הריכוז בכפר בודי שבטרנסניסטריה.

היינו תושבי העיר. אנו הילדים נולדנו, גדלנו והתחנכנו בה. אבי היה סוחר בדים, מנופקטורה והתפרנס מעיסוקו בכבוד רב. להורי היה בית פרטי שהיה רכושם ברח' Tempel Gasse ששכן מול בית הכנסת הגדול של העיר.

משפחתנו הקרובה הייתה מורכבת מדודים דודות וילדיהם אשר רובם חיו בעיר ועסקו במסחר. הקרובים, הם בני ממשפחת אימי ז"ל. ממשפחת אבי לא היה לנו כל ידיעה, אבי הגיע בודד מרוסיה בתחילת המאה שעברה לאחר המהפכה ב 1917 איבד הקשר עם משפחתו. לחלק מבני משפחת אימי, היו חנויות בדים, האחד מהם סחר בתבואה והיה להם משק וחנות בכפר יורדנשטי לא הרחק מהעיר.

אמנה את בני משפחתי ע"פ גילם וכפי שהם חרוטים בזיכרוני:

דודי ודודתי מאיר/מאקס ואנה דרוקמן וילדיהם: זיגי, טרודה, וסופי. מאקס היה אחיה של אימי. הם הוגלו לסיביר והודות לכך הם ניצלו.

דודתי ודודי שרה ומרדכי פלנר- כץ שהיו ערירים. שרה הייתה אחות אימי. הם הוגלו ב- 1942 מצ'רנוביץ ונספו במחנה שנקרא "מחצבת האבן" על גדות נהר הבוג בטרנסניסטריה.

דודי ודודתי צבי/הרמן ופרידה קלינגר ובנותיהם: ז'ני וטרודה. צבי הוא אחיה של אימי. הם הוגלו לטרנסניסטריה למחנה בודי. צבי נספה שם, פרידה, הדודה ובנותיה שרדו ועלו ארצה.

דודתי ודודי לאה/לייקה והרש דוננפלד שלא ילדו ילדים. לאה, אחות אימי, ובעלה חיו בכפר יורדנשטי והתפרנסו מחנות וממשק בעלי חיים. בכניסת החיילים הרומנים לכפר, פרצו לתוך הבית ומצאו את דודתי בו. היא לא הספיקה לברוח והם ירו בה והרגוה על פתח ביתה! הדוד הוגלה לברשאד ושרד.

דודי מנדל/אוסיאס קלינגר עזב את רומניה בעת שירותו בצבא ב-1930- הגיע לבסוף לאנגליה שם המשיך את חייו ומת בשנת 1969.

אלה בניהם ובנותיהם של גיטל לבית קלינגר ושל יצחק אייזיק הלוי דרוקמן מבאנילה שנישאו באיזושהי שנה במאה ה-19. הם התגוררו בכפר פאנקה, הסבא סחר בעצים והסבתא ניהלה את בית המרזח שהיה להם. במל"ה הראשונה הם נאלצו לברוח בגלל פלישת הצבא הרוסי והקוזקים והתנכלותם האכזרית ביהודים. הם נהפכו לפליטים בבוהמיה ע"י העיר ברינו שם שהו עד תום המלחמה.

הבית וכל הרכוש שהיה להם, נשדד ונבזז, כשנטש כאשר נאלצו לברוח. כשחזרו לא התיישבו יותר בכפר פאנקה. הם רכשו בית בעיר וגרו בה סמוך לילדיהם עד למועד פטירתם. הסבתא ב-1925-, הסבא ב-1934-. הם קבורים בבית העלמין בסטרוז'ניץ. פקדתי את קברותיהם ב- 1993 בלויית רלה רעיתי ובשנת 1999, שנית, עם רלה ובני הצעיר אסף. לפני נסיעתו של אסף לארה"ב, הוא עמד על כך כי עליו להכיר את שורשינו ומקור מחצבתנו. מלאנו את משאלתו ונסענו איתו לשם.

כאמור לסבי ולסבתי מצד אימי נולדו שישה ילדים, שלש בנות ושלושה בנים. שניים מהם שרדו את התופת הודות לזה שאחד הוגלה לסיביר והשני ברח בזמן וחי את חייו באנגליה.

העליתי בשורות ספורות קורותיהם של בני משפחתי כדי להמחיש את גודל האסון שפקד משפחה יהודית טיפוסית מצפון בוקובינה. משפחות כאלה היו באלפים, מרוב הגדול לא נותר אפילו שריד או פליט אחד!

אחזור לספר את הטרגדיה האישית שלנו, כבר בתחילת הקרבות, לאחר ההתנפלות של גרמניה הנאצית וגרורותיה על בריה"מ ניתן היה לחוש כי הכף נוטה לטובת הגרמנים. כבר בשעות הראשונות הם נחלו ניצחונות והישגים מרשימים לאורך כל החזית העצומה, שהשתרעה מהים הבלטי עד לים השחור.

כאמור, האזור שלנו, בוקובינה הצפונית גבל בגליציה מצפון מזרח ונשק לרומניה מדרום מערב היה עד מלחמת העולם הראשונה תחת שלטון הממלכה האוסטרו-הונגרית. אח"כ היה זה שטח ריבוני של הממלכה הרומנית וסופח ב- 28.6.40 אולטימטיבית לבריה"מ.

בפרוץ מלחמת העולם בין גרמניה לבריה"מ ביוני 1941 נכבש האזור חזרה תוך עשרה ימים ע"י הצבא הגרמני והרומני.

כבר מהימים הראשונים הורגש הרפיון אצל הרוסים, מפעלים שלמים התחילו לפרק מכוונות הייצור, כל הטובין ממחסני אספקה על עובדיהם ומנהליהם הועמסו על כלי תחבורה וכוונו מזרחה אל תוך בריה"מ. חשנו כי מתקרבת התבוסה ועמה האסון הנורא. היינו אובדי עצות. גם המפעל בו הועסקתי כמנה"ח התכוון לנסיגה ומנהלו החבר, חחולין Chacholin ורעייתו שאיתם הייתי מיוחדים היו ערירים והתייחסו אלי כמו לבן) האיכו בי לקחת מעט חפצים מהבית ולהצטרף לנסוגים.

בבואי הביתה בכדי לאסוף חפצי. אמי התחילה לבכות ולשכנעני לא לעזוב ולהשאיר אותם לבד. לא הייה בי הכוח לעמוד כנגד תחנוניה של אמי, נשארתי איתם ולא ברחתי לפי עצתם.

הימים היו קשים, פחד ואימה אחזו באוכלוסייה היהודית ובנו. התחלנו לראות כל מיני טיפוסים לא מוכרים שנראו חשודים כגיס חמישי, כמרגלים ופרובוקטורים. אחר כך זה התברר כנכון, קודם פעלו בסתר ואחר כך בגלוי, הם הסיתו את האוכלוסייה נגד היהודים למרד ביזה ולרצח.

התחלנו להסתיר דברים עד כמה שניתן. אבי שעיסוקו הייה ממכר בדים הסתיר חלק מהסחורה בביתנו שנה קודם, בעת שהרוסים פלשו. כעת שוב חשבנו כי יהיה מהנכון להסתיר כמה שניתן, עד יעבור זעם. שלא להשאיר סחורה ודברי ערך גלויים לעין מתחת ליד.

תחילה הכנסנו את הסחורה ומיטלטלין נוספים למרתף, לאחר מחשבה שנייה, החלטנו כי אין זה מסתור מתאים ובטוח. הייה לנו מחסן גדול שהיה מלא עצים ששימשו כחומר הסקת הבית לבישול ואפייה. המחסן היה תמיד מלא עד אפס מקום בעצים חטובים ומסודרים להפליא, שורות, שורות. שם, החלטנו, יהיה הכי מתאים להסתיר את גלילי הבדים. חשבנו לתומנו: מי יטרח להזיז את כל העצים כדי לבדוק האם הוסתרו שם חפצים מאחורי העצים? לפיכך, הזזנו הצידה את כל העצים שהיו במחסן. טמנו את גלילי הבדים סמוך לקיר בקצה המחסן והחזרנו את כל העצים למקומם כפי שהיו ערוכים קודם. , מבלי שיהיה כל סימן המראה כי חל איזשהו שינוי. חשבנו כי על ידי כך "יבוא לציון גואל" !

כדי להמחיש את ערך הסחורה שהסתרנו בהתחשב במחסור שנוצר עם הלאמת החנויות ע"י הסובייטים, אי חידוש המלאי עכב כך, ניתן להעריך באופן תיאורטי, כי ע"י החלפת מוצרי הטקסטיל שהיו ברשותנו במוצרי מזון עם איכרים שהיו מוכרים לאבי, מדי פעם לפי הצורך, ניתן היה להתקיים עשרות בשנים.

אני מדגיש כי זה חשוב תיאורטי מאחר ובכדי לנהוג כך היינו צריכים לקחת סיכון כבד ולהיות חשופים למלשינים ולעונשים .

כך חלפו הימים הראשונים של יולי 1941 הרוסים נסוגו לא לפני שמיקשו, כאמור, את הבניינים הציבוריים והחשובים בעיר. התושבים היהודיים הסתתרו. כל משפחה בביתה, בפחד וחרדה בצפייה לבאות. בפרברי העיר ניתן היה לשמוע את רעמי היריות ורעש כלי הרכב ושאגת החיילים בנסיגתם.

ביום שישי ה- 3.7.1941 בבקר השמש רק הפציע. אימי בעיסוקה בקודש השכימה קום בעוד לילה והחלה להכין את הנחוץ לבישול ואפייה לכבוד שבת, כמנהגה והרגלה מידי שבוע. זאת, למרות הדאגה והפחד שחשה בשמעה מקרוב יריות צעקות והמולה. אני זוכר זאת בבירור. אימא הספיקה להסיק את התנור, להעמיד על הכיריים סיר ובו עוף לבישול מרק המסורת י לשבת, עסקה בדברים בשקט ובהשלמה נפשית למרות כל שמתרחש מסביב.

כאן אני עושה אתנחתא בסיפורי כדי לכלול קטע שנעלם מזיכרוני מאחר והוא רלוונטי לקטע זה,

עדותו ע"פ זכרונו של חברי וידידי משחר ילדותינו, איזו שניידר, שמו כיום ישראל דורון) ראש עריית עכו לשעבר. היינו שכנים קרובים למדנו יחד בחדר ובבית הספר. ובילדותנו לא הייה כמעט יום שלא התראינו ושיחקנו יחד. אלה דבריו שהשמיע באוזני בשיחת טלפון שניהל איתי ביום 14.10.03 הזכיר לי אודות אירוע באותו בוקר יום שישי ואותו לא זכרתי, אלה דבריו שאני מצטט: "כשהתחילו היריות עזבנו את ביתנו, הורי ושלושת אחי הקטנים הסתתרו אצל שכן, לי ולאחי מקס לא נותר מקום שם, באנו אליכם והסתתרנו אצלכם בביתכם. כעבור כשעתים הופיעו כמה

שקצים מבני המקום באיומים וזעקות צו על כולם לצאת אחרת יהרגונו. לקחו את כולם לרחוב ופקדו עלינו לצעוד לכוון הנהר סירט החוצה את העיר. פתאום הגיח מהחצר יהודי שהיום אינני מצליח להיזכר בשמו וניגש אל אחד השקצים שהנהיג הכנופיה והפציר בו כי ישחרר אותנו. הוא גם הוציא את שעון הכיס שהיה ברשותו ומסרו לו. התברר לנו לאחר מכן כי השקץ הזה עבד אצלו שנים רבות כפועל במחסן התבואה שהיה בקרבת המקום. השקץ הביט עליו השפיל מבטו לקח את השעון וצעק לכולנו: "התפזרו תברחו". כך הציל היהודי הזה את חיינו! יהא זכרו ברוך לעולמי עד!"

ברחנו כל אחד כל עוד נפשנו בכפינו, אנחנו לתוך ביתנו והם איזו ואחיו מקס לבית בו הסתתרו הוריו. בדיעבד נודע לנו כי את כל היהודים שהוציאו מבתיים באותו זמן ואשר הובלו אל מעבר לנהר, הומתו בצורה אכזרית ביותר ע"י המרצחים.

אני חוזר וממשיך את הסיפור המשפחתי שלי:

חלפו מספר שעות, אינני יכול להעריך כיום כמה. בשעות מתח וחרדה מאבדים את תחושת הזמן. אני מניח שזה היה בשעות אחר הצהריים כאשר התדפקו על דלת ביתנו בחוזקה רבה בקתות רובים וצעקות רמות ואיומים. אם לא נפתח הם יורים לתוך הבית. אימי ואחי הקטן הסתתרו תחת המיטות בחדר השינה. אני עליתי לעלית הגג, אבי ואחי דוד נותרו בחדר המגורים. אבי ניגש ופתח הדלת. בכניסה עמדו שלשה ז'נדרמים רומניים הם צוו על אבי ואחי לצאת לחצר בידיים מורמות. הם עשו סיבוב שטחי בחדר המגורים מבלי לחפש עזבו ולקחו איתם את אבי ואחי דוד.

תוך כדי כך ירד הערב. נותרנו אימא, אחי הקטן איזו ואנוכי בתוך הבית. במשך אותו לילה לא עצמנו עין, דאגנו וחרדנו לגורל יקירנו. לאן נלקחו ומה קרה להם? הלילה חלף בייסורים ובדאגה לגורלם.

למחרת בשבת בבוקר, שוב התדפקו חיילים. באיומים ובגידופים: "באם לא נפתח יפרצו פנימה וניירה" פתחנו וצוינו לצאת בידיים מורמות. אחד החיילים דחף אותי הצידה וכוון אלי את רובהו בכוונה להורגני. אמי בראותה זאת התחילה לבכות ונפלה על ברכיה לרגלי אותו חייל שהיה איש מבוגר. אינני יודע מה הניע אותו? אני מאמין כי תחנוניה של האימא ריככו את האיש לרגע. יתכן כי גם היה אב לילדים וחס על חיי. הובלנו תחת דחיפות מכות ואיומים למקום הריכוז בו היו מרוכזים כבר רוב יהודי העיר כבר מיום ששי. צערנו הייה מהול בשמחה מאחר ומצאנו שם בין העצורים את אבינו ואחי כשהם בריאים ושלמים. התאחדנו וחזרנו להיות יחד אבל רק לכמה שעות.

הוציאנו מהבית רק בבגדים שעל גופנו ובתוכם כמה תכשיטים ומעט כסף מזומן שהורי הספיקו להסתיר בכפלים ובכתפיות. כמו כן לקחנו שני תרמילים עם כמה חפצים שהכנו מבעוד מועד.

תוך מספר שעות הפכנו לאנשים חסרי מגן ורכוש, ללא זכויות אזרחיות, בלי הגנה חוקית ופיזית, כל פרח ופורע עשה בנו כרצונו.

סביב למגרש בגן הציבורי בו רוכזו יהודי העיר הועמדו משמרות חיילים עם מכוונות ירייה השמועה הייתה כי מחכים לפקודה שצריכה להגיע שתתיר לירות במרוכזים ולהורגם.

הנלכדים שהובאו מכל חלקי העיר סיפרו על מעשי הזוועה וההרג שעורכים החיילים בשיתוף עם המקומיים והביזה שעושים בבתי היהודים. מאות בוזזים ומרצחים הגיעו מהכפרים, התנפלו על כל השכונות במטרה להרוג ולשדוד. יהודים רבים היו שרויים מתים בחצרות בבתים וברחובות העיר. אימה ופחד השתררו על הלכודים שחלקם ישבו שם כבר יומיים ללא אוכל ושתייה וללא אמצעי תברואתיים.

זה נמשך עד שבת אחה"צ אז כאמור הופיע קצין בדרגה בכירה נעמד על ארגז שהובא במיוחד והודיע "יש לכם מזל, המרשל הורה לא להרוג אתכם..." ואז ניתנה הפקודה להפריד בין גברים לנשים, גברים עם נערים עד גיל עשר לחוד, נשים עם נערות וילדות וכן נערים עד גיל חמש עשרה לחוד. הגברים הוצעדו לבנין הפנימייה של הגימנסיה הרומנית שהייתה מחוץ לעיר. לא ידענו מה עלה בגורל הנשים והילדים הרכים. שוב הופרדנו. בדיעבד נודע לנו כי הם שוכנו בבית הספר העממי ששכן במרכז העיר. אמי ואחי הקטן יצחק היו עם הנשים, אבי, אחי דוד ואנוכי היינו בפנימייה מבלי שנדע אלה מאלה במשך כמה ימים.

בהיותנו סגורים בפנימייה היו מוציאים מדי יום קבוצות אנשים אשר נלקחו לכל מיני עבודות. גם אני הייתי בין אלה שהועסקו בכל מיני עבודות כמו פינוי הריסות, העמסת לבנים על עגלות ועוד. יום אחד נלקחתי עם עוד בחור אל המאפיה של משה פישביין. שם צוו עלינו לפרוק שקי קמח מתוך מכונית משא ולהכניסם אל המחסן. תוך כדי עבודה ניגש אלי בחור נוצרי שהסתובב שם. מיד הכרתיו הוא עבד בזמן שלטון הרוסים במרכז האספקה בו הייתי מנה"ת. הייתי איתו אז ביחסים טובים והוגנים. נראה שזכר זאת. הוא פנה אלי ואמר: "מהיום אתה תעבוד כאן בכל עבודה שיטילו עליך ותמורת זה אדאג שתקבל כיכר לחם מדי יום". זה היה עבורי דבר בלתי צפוי ששוויו לא יסולא בפז. דבר שלא יאמן אשר הציל אותי ומשפחתי מרעב. עבדתי שם כל זמן שהותנו בפנימייה וגם כשהוחזרנו לביתנו בתוך הגטו ועד שגורשנו בתחילת אוגוסט לבסרביה לכוון טרנסניסטריה. אינני זוכר כיום את שמו ואת לאומיותו אבל את מעשהו האציל אזכור לעולם.

לאחר שבועיים שהות הגברים בפנימייה ושל הנשים בבי"ס הוקם הגטו בדרום מערב העיר שהתחיל מרח' ביה"כ ששם עמד גם ביתנו. קשה לי, גם כיום, לאחר 62 שנה לתאר את ההתרגשות בפגישה של שני חלקי המשפחה כששבנו והתאחדנו ומראה הבית אליו הורשנו לכאורה לחזור. כל התכולה נשדדה ונבזזה. אני מנסה לתאר במילים ספורות המראה שנישמר בזיכרוני. בכניסה לחצר היו פזורים ספרי התפילה כשהם קרועים, כמה זוגות תפילין רמוסים ברגליים. הרצועות קרועות. הכינור שלמדתי לנגן עליו, לגאווה של אמי, שכב שם זרוק ושובר, רמסוהו ברגל גסה. ספרים תמונות, תשמישי קדושה וחפצים שלא מצאו בהן עניין היו פזורים מושחתים.

בבית לא נותר כל חפץ הכול נעלם כאילו לא היה קיים מעולם. רק בחדר השינה של הורי נותרו שתי המיטות והארונות כי היו כבדים. הגזלנים לא הספיקו לפרקם ולהוציאם משם.

במחסן בו הסתרנו מאחורי העצים את גילי הבדים, בהאמינו כי זהו מקום מבטחים, לא הותירו אפילו פיסת עץ אחת וכמובן אף לא סימן לגליל בד או לחפץ אחר שהסתרנו שם. להשלמת התמונה הם עקרו גם חלק מחלונות ודלתות הבית.

הדבר היחיד שנותר עומד על מקומו כעדות דוממת על שהתרחש בבית היה הסיר ובו העוף אותו הכינה אימי לכבוד שבת שלושה שבועות קודם לכן. הסיר נותר על הכיריים והיה מלא רימה ותולעה.

הבית שלנו עמד באזור בו הוקם הגטו. הדוד הרמן קלינגר עם משפחתו עברו לגור בביתנו מאחר וביתם היה מחוץ לגטו ואסור היה להם לגור שם. המצב היה מאוד קשה מבחינה כלכלית ונפשית. לא ידענו מה יילד יום. המשכתי לעבוד במאפיה ולקבל כיכר לחם מדי יום ולהביאו הביתה.

חלפו כמה ימים, אולי שבוע, עשרה ימים וגזרה קשה והכי גורלית נפלה עלינו. נצטוונו לצאת לגלות לעזוב המקום שבו נולדנו גדלנו וחיינו, ללכת אל הבלתי נודע, בחוסר כל לאחר שבזזו מאיתנו את כל רכושנו. הושפלנו, נשללו מאיתנו זכויותינו האזרחיות והזכות להתקיים כבני אנוש.

בתחילת אוגוסט הוצא צו כי כל היהודים ששמו מתחיל באותיות A עד F חייבים להתייצב למטרת הגליה בתאריך ובשעה ידועים. התאריך אינו זכור לי אבל את היום בשבוע לא אשכח כל עוד אחיה. זה היה שוב ביום ששי ומאז יש בי האמונה התפלה כי דברים רעים קורים תמיד בימי שישי. בצוו נאמר כי כל היהודים ששמותיהם מתחיל באותיות שהוכרזו כאמור, חלה החובה להתייצב במקום ובזמן שנקבע, כל אלה שיפרו את הצו צפויים לעונש מוות ללא שיפוט או התראה נוספת.

אבי שהיה אדם ממושמע ושומר חוק, מהאסכולה של הקיסר פרנץ-יוזף, ישר כסרגל, לא היה מוכן לסכן את חיי המשפחה. הוא נכנע לדרישה והתייצבנו כפי

שצונו. יחד איתנו התייצבו עוד הרבה משפחות, על זקניהם ילדיהם וטפם. היו בריאים וחולים פסחים וצולעים, ללא אבחנה. האם אנשים אלה מסוגלים לעמוד במאמץ הגופני לצעוד רגלי מאות קילומטרים ליעד לא ברור ולא ידוע? אפילו החיילים שהיו מופקדים להוביל את המגורשים בדרך הייסורים, הרעב והאבדון לא ידעו לאן פנינו מועדות.

היה זה כבר יום ששי בשעות הצהרים, עד שהשיירה אורגנה והוכנה ליציאה. בשעה כזאת בימים כתקנם משפחות יהודיות היו טרודות בסידורים אחרונים לקראת קבלת השבת. כעת הוכרחנו לצעוד אל הבלתי נודע. במרורים ובכי נפרדנו מדודי ומשפחתו שנתרו לגור בביתנו.

כאן עלי לעשות שוב אתנחתא ולתאר את הדברים שהזכיר לי איזו שניידר כי הוא היה אז נוכח כאשר עזבנו את ביתנו. הוא בא להיפרד. אבי, בעברו את הסף נישען אל המשקוף בו הייתה תקועה המזוזה נישקה ופרץ בבכי מר, הוא פנה בתחינה בידיש וביקש "אלוקים עזור לי שאזכה להחזיר את אשתי וילדי אל ביתי" תפילתו לא נענתה, אני מאמין באמונה שלמה כי בזכות תחינתו של אבי שרדתי - כדי לתאר ולספר מה שעולל לנו עמלק של תקופתנו!

הכוון שהובלנו היה צפון מזרח חלפנו על פני המקומות בהם גדלנו וידענו רגעי שמחה ואושר. צעדנו בדרך שהוליכה לצ'רנוביץ ניחשנו כי הכוון הוא בסרביה ולדנייסטר.

ההליכה ברגל הייתה קשה ומעייפת במיוחד למבוגרים ולילדים הקטנים, עד מהרה נאלצתי לעלות את אחי הקטן בן השש על כתפי ולשאתו במשך כל מסע האימים שנמשך מספר שבועות. גם אמי כשלה במאמץ ההליכה. אבי ואחי תמכו בה. כך שמרנו האחד על השני, לא להישאר אחורנית, כל אלה שנתרו אחורה גורלם נחרץ.

השיירה מנתה כמה מאות איש אשר נבחרו כאמור, אנחנו היינו בין האחרונים שנכללנו בשיירת הגרוש הזאת. לאחר משלוח זה הופסקו המשלוחים עד חודש אוקטובר 1941 אז הוגלו כל יהודי סטרוז'ניץ.

בין אלה שהיו איתנו אני מזכיר את שכנינו הטובים איתם הייתה לנו חצר משותפת ר' אברהם ברגמן ורעייתו רחל. הם היו ערירים, אנשים מבוגרים כבר אז, את אברהם אלטמן ורעייתו ובנם אלתר, חברי מילדות ובן כיתתי. את משפחת אדלר, האב לייב לא היה איתם, הוא נסוג עם הרוסים. הם היו משפחה גדולה הגב' אדלר וששת ילדיה הסבים והסבתות. הבן הבכור חיים הייה חבר ובן כיתתי אינני מסוגל לפרט שמות נוספים כי לא יספיק הזמן והניר לעשות זאת, רציתי רק להדגיש את השיטה ה-א-ב לפיה התנהל הגרוש.

מכל המשפחות אותם הזכרתי לא שרד אף אחד. גם ממשפחתי משפחת פרבר שרדתי היחיד.

הדרך הייתה קשה והתנהלה בכבדות תחת לחץ ואלימות של הז'נדרמים מלווי השיירה. ההליכה התמשכה מאור הבקר עד רדת הליל ללא אספקת מזון ומים כל שהיא. בעברינו בכפרים היו עומדים בצידי הדרך כפריים ובידיהם ככרי לחם ודברי מזון אחרים שתמורתם האנשים נתנו כל חפץ שעוד היה להם בכדי להשיג מעט אוכל לפיות הרעבים של ילדיהם ושלהם. כל צמח שניתן היה לקטוף בשדות אותם עברנו נקטף ונאכל בלי לרחצו או לבשלו. סלק סוכר, תירס וכל פרי או ירק בוסר אשר טרם הבשיל. הרבה אנשים חלו במחלת מעיים ודיזנטריה. רבים שלמו בחייהם כי הז'נדרמים ירו בהם באמתלה כי רצו לברוח בהיכנסם אל השדה לקטוף מה שהזדמן על מנת להשתיק רעבונם.

בלילות היינו לנים בשדה הפתוח במקום בו היה תופס אותנו הלילה. משתרעים על אדמה בוצית או סלעית עוברים את הלילות בייסורים עינויים וחרדה. כל יום היו מתמעטים האנשים אשר כשלו נפלו באפיסת כוחות ונורו בידי המרצחים.

כך התנהל מסע האימים, שמונה או עשרה ימים עד שהגענו לגדות הדניסטר, לאחר שעברנו מרחק של כ- 200 ק"מ רגלי. עם הגיענו, פגשנו קבוצות נוספות של מגורשים שהגיעו לשם לפנינו. הם היו בבהלה, בפחד רב ואפיסת כוחות. הם סיפרו כי יום לפני שהגיעו לשם בצעו הז'נדרמים כאן אקציה. הקורבנות היו כ- 300 מיהודי סטרוז'ניץ והסביבה אשר הובלו לשם בכוונה להעבירם לצד השני האוקראיני. מאידך הגרמנים לא הרשו להם והחזירו אותם לגדה הרומנית ואז נדחפו בכוח וביריות ע"י הז'נדרמים לתוך הנהר, חלקם נפלו וטבעו וחלקם נורו והושלכו לתוך מימי הנהר. את אלה שפגשנו עיכבו על גדות הנהר כי הגרמנים לא הרשו להם לחצות את הנהר. השיירה שלנו צורפה למחנה הזה והז'נדרמים החזירונו אל תוך בסרביה. חלק הופנה זמנית לסקורני ואותנו היפנו לכוון העיירה ידינץ.

שוב הוצענו כמה ימים בחום הלוהט של חודש אוגוסט. המרחק מהדניסטר עד מבואות ידינץ היה 70 עד 80 ק"מ. אני נשאתי תרמיל ועליו את אחי הקטן על כתפי. אבי ואחי השני תמכו ועזרו לאימא וכך בנס הצלחנו לעבור את מסע האימים הזה ולהישאר כולנו בחיים וביחד, כאשר במשך אותם ימים נשרו ומתו, נפלו נורו והומתו, כמחצית מהשיירה שיצאה את העיר.

הביאו אותנו אל שטח רחב ידיים במבואות העיירה וציוו על כולם להתמקם שם. את המקום גידרו בחוטי תייל ומסביב משמר של ז'נדרמים שתפקידם היה לשמור ולא להרשות יציאה ליהודי משם.

השטח היה חשוף ללא עץ קיקיון או דרדר שתחתיו יוכל אדם למצוא מחסה טיפת צל נגד השמש של ימי אוגוסט הלוהטים, למי ששיחק המזל ונותר לו סדין או שמיכה שטרם החליף בעבור לחם או מים והצליח להשיג, יש מאין, ארבע קרשים או ענפים, הקים מעין גגון למשפחתו נגד השמש המכה.

לנו היה המזל הזה. אמי הוציאה מאחד התרמילים סדין שממנו אילתרנו מחסה שהקל עלינו. אותו הסדין שימש אח"כ לצרכים טרגיים בהיותנו במחנה בודי בטרנסניסטריה כפי שאספר בהמשך.

בכל המרחב הזה בו שהינו לא הייתה בנמצא באר מים אחת שיכולה הייתה לספק מים לאותם אנשים ששכבו שם חסרי אונים. הצמא השכיח מהם את רעבונם, עשה בהם שמות והעביר רבים על דעתם.

בכדי להשיג מעט מים הייתי צריך לעמוד שעות בתור הארוך בכניסה למגרש. מדי פעם הז'נדרמים היו מוציאים קבוצה של מספר אנשים. בידיהם הכלי שהיה להם, דלי, פח, בקבוק, או חפץ שהשיגו בהם ניתן היה להכיל מים שהצליחו להביא למשפחתם. להרוות צימאונם במשורה. התנאים היו תת אנושיים. הסבל בלתי ניתן לשאתו. יחס השלטון ומבצעי הוראותיו פקודותיו היה ברברי, אכזרי, נקמני וסדיסטי ללא רחמים ללא נקיפות מצפון וללא מורא כי ייענשו. ההפך היה הנכון. הם עשו זאת בסיפוק וברצון. לכל אורך הדרך לא נתקלתי באחד שהעז להושיט יד קצרה לעזרה. במקרה הטוב היה מתאכזר פחות.

אירוע טראגי וכואב שזעזע את כל המחנה ואותנו במיוחד היינו ידידים ושכנים שנים רבות קרה למשפחת אקרמן. אברהם אקרמן הלך להביא דלי מים, עמד בתור ככולם. כשהגיע תורו לחצות הכביש ולגשת לבאר התקדם בלי להמתין לקבל סימן מהחייל המתיר לו לחצות הכביש לגשת לבאר לשאוב. בהיותו באמצע הכביש, דרך הרוצח את נשקו ובלי כל אזהרה ירה ופגע בו. אברהם נפל חלל ומת במקום.

אברהם השאיר אתריו אישה ובן יחיד, אלתר אקרמן, ידידי וחברי מילדות איתו שיחקתי ולמדתי באותה כיתה. לאחר מות האב הם המשיכו איתנו עד למחנה בודי בטרנסניסטריה. אף אחד מהם לא שרד, אספר במקום אחר באיזה נסיבות כל אחד מהם נספה.

התגלגלנו על המגרש. התפלשנו בתוך העפר והבוץ, חשופים לקרני השמש הלוהטת במשך היום, הצינה והרטיבות בלילות מהגשמים שירדו עלינו לעתים בימים ולילות. האנשים חלו קדחו רעבו ונחלשו. השהייה במקום נמשכה כעשרה ימים מבלי שנדע פשר הדבר. הלכו שמועות שהובאנו לשם במטרה להושיב אותנו בבתיים של יהודי ידניץ שחלקם נהרגו והנותרים הוגלו. כשהעבירו אותנו לתוך הרובע היהודי, התבררה סיבת העיכוב. במשך הימים ששהינו באותו מגרש הם גידרו חמישה רחובות בתיל והמקום הפך לגטו אשר בו ריכזו בזמן קצר כ- 12,000 יהודים מסכנים חלקם מנפת סטרוז'ניץ וגם מקומות אחרים.

השיירה שלנו שהוחזרה מהדניסטר ושהתה במבואות ידניץ הייתה הראשונה שהורשתה להיכנס לבתים. תפסנו מקום יחד עם השכנים הוותיקים מהבית, ר' אברהם ברגמן ורעייתו. ראינו בזה מזל כי הצפיפות הייתה גדולה. מדי יום נוספו

אלפי מגורשים מצפון בוקובינה ובסרביה. תנאי הקיום היו בלתי אפשריים רוב האנשים גורשו מבתיהם כשרק כסות לגופם. כאן אף אחד לא התעניין במר גורלם. הממשל לא סיפק צרכי מחיה כלשהם או אמצעי תברואה. הרבה אנשים חלו במחלות מדבקות כל זאת בגלל ההזנחה הגדולה והרעב ששרר במחנה. אנשים אכלו מכל הבא ליד. הרוסים הותירו מחסן אפונה אבל הרעילוהו לפני הנסיגה. אנשים שאכלו מהאפונה חלו במחלת מעיים. רבים מתו בייסורים גדולים. האנשים אכלו "מכוך" בשפתם. אלו השאריות של חמניות הכוללות הקליפה לאחר שהפיקו מהם שמן. בדרך כלל היו משתמשים ב"מכוך" כחומר הסקה בבסרביה הענייה בעצים. האנשים המורעבים בישלו ואכלו זאת כדי להשקיט רעבונם. רבים היו אוספים בחצרות ובתעלות כל ירק ועשב בכדי לבשלו ולהכין ממה שמצאו מעין מרק חם לגרונם הניחר. כמו כן היה מחסור גדול במי שתייה. רוב הבארות הורעלו בידי התושבים הלא יהודיים.

אבי שהשכיל, עם כניסת הרוסים אלינו ביוני 1940, לשמור ברשותו כסף רומני שאותו לא החליף ברובלים. כסף זה אשר הוצפן בקיפולי בגדיו שימש את הורי לרכישת דברי מזון בסיסיים ודלים למחייתנו. כך קיימו הורינו את המשפחה במשך מסע הגרוש והשהות בידינך. בצנעה רבה, אך לא סבלנו חרפת רעב.

רק מספר ימים עברו בשהותנו בידינך וצרה חדשה נפלה עלי. מתוך הגברים והצעירים שבגטו רוכזו כמה מאות והוצאו לעבודה. החלק הגדול הופנה לתקון הכביש חוטיין – צ'רנוביץ והחלק השני בסביבת ידינך לעבודות ניקיון ופנוי הריסות של בתים שנהרסו מהפצצות וממוקשים במלחמה. אני הייתי בין אלה שנשלחו לעבודת תיקון וסלילת הכביש שנהרס. ללא כל הכנה והודעה לאן לוקחים אותנו נפרדנו מהמשפחות, הצעידו אותנו ברגל עד שהגענו לכפר שם הקימו מחנה לשהיה שלנו תחת שמירה של מספר חיילים שליוונו לשם.

למחרת התחילה העבודה הקשה והמייגעת שנמשכה 12 שעות ביממה. זאת, בלי לקבל כל תמורה כספית או מזון אנושי. הדבר היחידי שקבלנו הייה "צ'יר" בשפתם, מין דייסה מימית שהרכבה מים 80% וקמח תירס 20%. במקור האוכל היה צריך להיות ממליגה מוצקה אבל האחראים על אספקת האוכל גנבו פשוט את הקמח. רבים מאיתנו חלו בדיזנטריה נחלשו והיו גם כמה שמתו. עבודת הסלילה ותיקוני הדרך התבצעו עד למבואותיה של צ'רנוביץ.

העבודה היתה קשה מאד והצריכה כוח פיזי רב. ריסוק אבנים, העמסה לתוך מריצות ודחיפתן למרחקים, פיזורם והידוקם על הכביש. זאת, בכלים פרימיטיביים ולא מתאימים ובעיקר ללא מזון ולעתים גם שתיה במשך שעות ארוכות.

למזלנו חלפנו גם בין כפרים. בשולי הדרך גדלו עצי פרי, העונה הייתה סוף הקיץ - עונת ההבשלה. לעתים איכרים היו משאירים בקרבת ביתם דברי אוכל: ירקות ופירות. במיוחד עשו זאת Subotnikim כות נוצרית שומרי שבת המאמינים בברית

הישנה. הכת הייתה נפוצה בכפרי בסרביה. כך התקיימו בדוחק ומחסור למעלה מחודש ימים.

סמוך לראש השנה החזירו אותנו במפתיע למחנה לידינך. הייתי אז צעיר ותמים, חשבתי לתומי כי בגלל החגים מחזירים אותנו. בכדי לאפשר לנו להיות ביחד עם משפחותינו בחגים. לא עלה על דעתי ולא תיארתי את הצפוי לנו אחרי החגים. לא טיפת רחמנות אנושית הניע אותם להחזירנו אל חיק המשפחה אלא התכנית השטנית של הרודן אנטונסקו. הם התכוונו להשמידנו סופית גם פיזית ולהשלים את מלאכתם אותה החלו עם פרוץ המלחמה ע"פ הסיסמה Curatirea Terenului בשפתם ובשפתינו "נקוי השטח". זאת, לפני שהגרמנים החליטו על הפתרון הסופי בוועידת Wansee ב-1942.

חזרתי ערב ראש השנה לפני כניסת החג אל הבית בו התגוררו הורי ואחי. אינני מסוגל לתאר היום במילים את המפגש עם אימי ואבי. בהעדרי לא הגיע אליהם כל ידיעה ממני ומה עלה בגורלי. זה היה ערב של שמחה. הינו שוב יחד, כולנו עוד בחיים. הרגע הזה הצית זיק של אור בחושך ובמצוקה בהם היינו שרויים כבר הרבה חדשים.

כנגד עיני וזכרוני מופיעות תמונות מן המעמד. בהכנסי לטרקלין התאספו שם כשני מנינים לתפילת ערבית לקבלת החג. ר' אברהם ברגמן שכנינו מהבית וגם מן המחנה, יהודי אדוק ירא שמים שבכל שנותיו עבר אצלנו לפני התיבה כשליח צבור בוויז'ניצר שיל במיוחד בימים הנוראים, עומד, פניו מופנות מזרחה מימינו עמד אבי ומשמאלו יהודי נוסף מבני עירנו ומתפלל תפילת מעריב. קולו צלול ומלא התרגשות. למרביתם לא היו מחזורים או ספרי תפילה. שליח הצבור מתפלל בקול והקהל עונה אחריו.

התרגשות גדולה אחזה בנשים והילדים שהתאספו גם הם, פרצה בכייה וקינה על מר גורלם. בידיהם המורמות לשמים התייפחו בקול: "אלי, אלי למה עזבתני".

למחרת ובשני לחג וכך גם ביום הכיפורים ר' א. ברגמן עבר לפני התיבה והקהל עמד והתפלל. אבי ויהודי שני עוזרים לצידו. הדבקות והכוונה בתפילה היו רבים. כולם התחננו שתפילתם ושועתם תישמע במרומים. שיתקבלו ברחמים וברצון. הבכי וההתרגשות גברו שהגיעו לתפילת "ונתנה תוקף" ול-"בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמו". "כמה יעברון וכמה יבראון, מי יחיה ומי ימות, מי בקיצו ומי לא בקיצו, מי במים ומי באש, מי ברעב ומי בצמא, מי ברעש ומי במגפה, מי בחניקה ומי בסקילה?".

התפילה הזאת תאמה את מצבנו ומה צופה לנו העתיד כי למרות

התשובה, התפילה, הצדקה, שלנו לא נענתה!

רק רוע הגזירה נמשכה !!!

עברו כשבועיים החגים חלפו הגיע שמיני עצרת יום זה נבחר ע"י הקלגסים ומתכנני הגירוש וההשמדה כיום תחילת ביצוע הגרוש המהיר והמוחלט של כל היהודים שרוכזו במחנה בידינץ וביתר המחנות אל מעבר לדניסטר. המבצע אורגן ביסודיות ושיטתיות והיה בעל ממדים יותר רחבים ואכזריים מאלה בהם נהגו עד אז. הפקודה הסודית שניתנה למפקד המבצע הייתה בעל פה. והייתה חד משמעית כי אין להשאיר אף אדם בשטח. כל איש שלא יהיה מסוגל לעמוד בקצב ההליכה יחוסל ללא היסוס. בראש וראשונה יש לחסל את אלה שחולים וזקנים עוד בטרם תחילת המסע. לצורך זה הוכנו חפירות גדולות לקברי אחים לצורך מסלול הגירוש עד לדניסטר.

הימים היו ימי סתיו, אמצע אוקטובר, גשם ירד לסירוגין והפך את דרכי בסרביה למשקע גדול של בוץ, הגירוש בוצע על פי רחובות בהם ישבו היהודים בגטו.

הז'נדרמים עברו מבית לבית והציאו בכוח ובמכות את האנשים. אלה שלא היו מסוגלים לנוע טופלו ע"י קבוצת מחסלים שלא הותירו איש אשר לא היה מסוגל לנוע באופן עצמאי בחיים.

השיירה שלנו מנתה כ- 1800 איש. ביניהם מבוגרים, זקנים, צעירים ילדים וטף. הרבה חולים ותשושים מכל הסבל הרעב והעינויים שעברו במשך ארבעת החודשים שעברו מתחילת המלחמה. רובם במלבושים קרועים ובלויים ללא הנעלה ראויה לעונת הגשמים והקור וכך הוכרחו לצעוד את דרך הייסורים בבוץ האיום בגשם ובקור. ללון בחניית לילה בשדה פתוח תחת כיפת השמיים כשהגשם או השלג יורדים הטמפרטורה ירדה מתחת לאפס. כל בוקר כאשר הז'נדרמים הקימו אותנו בצעקות מכות וגידופים נותרו שוכבים על האדמה הרטובה והקפואה עשרות גוויות של אנשים אשר מתו במשך הלילה מאפיסת כוחות, ממחלה רעב וקפאו מקור. אלה היו התנאים בהם הרוצחים הובילו אותנו אל הקץ המר כשסיסמתם הייתה "נקוי השטח".

משפחתי, הורי האחים ואני נקלענו לתוך שיירה שהיו בה עוד משפחות מהעיר שלנו. הזכורים לי היום הם משפחת אדלר, אלמנת אקרמן ובנה אלטר, ר' א. ברגמן ואשתו רחל ועוד הרבה חסידים תמימים וישרים הנאהבים ונעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. כשלו המסכנים והגיעו לאפיסת כוחות ולא יכלו להמשיך צנחו ונשארו בצידי הדרך שם מצאו את מותם.

מפקדת הז'נדרמריה גייסה מספר עגלות להסעת חולים וילדים. האישור לעלות על עגלה היה בידיהם וע"פ ראות עיני החייל והעגלון. מובן שהרשות לעלות הייתה מותנית במתן שלמונים לחיילים ולעגלון.

אימי ואחי הקטן בן השש לא היו מסוגלים ללכת רגלי. נאלצנו לשחד את העגלון בכל יום מחדש בכדי שיסכים להסיעם ולא יזרוק אותם מהעגלה. כל בוקר הייה אומר שכבר הסיע אותם מספיק והסוסים עייפים.

ברשותנו עוד היו שלשה שעונים ושתי טבעות הנישואין של הורי ומעט כסף רומני שנותר. כל אלה נמסרו להם במשך שלושת הימים שהלכנו עד שהגענו לאטקי. שם עברנו את הדנייסטר אל תוך טרנסניסטריה. במסע האימים הזה אותו עברנו מתו, הומתו ונרצחו שלישי מן השיירה שמנתה 1,800 נפשות כשיצאנו מידינץ.

בלבותנו הייתה תודה והודיה חרישית לריבון על כי משפחתנו נותרה כולה בחיים שלא הופרדנו וממשיכים לנוע יחד!

השתעשענו באשליות. לתומנו חשבנו וקוונו כי שנגיע לאוקראינה נמצא מקום להתיישב בו ונשקם עצמנו פיזית וקיומית. זאת המטרה שהפיחה כוח רצון להיאבק להתגבר ולהמשיך.

לא ניתן היה להאמין כי כל שעברנו עד אז הייתה רק מקדמה. כי המבחן הקשה והאסון המחריד הוא עוד לפנינו וכי בעוד זמן קצר הורי ואחי וקרובים נוספים יהיו בין אלה שימותו ממגפת הטיפוס הרעב והכפור.

הובאנו אל כפר נידח בשם "בודי", שם נדחסנו אל דיר חזירים הרוס. ללא חלונות ודלתות כ-300 נפש על רצפת בטון עליה פוזרו כמה חבילות קש. בחורף הקשה של חדשי נובמבר-דצמבר 1941 בכפור של כ-30 מעלות תחת לאפס.

אלה התנאים שקידמו את פנינו בהגיענו לארץ הגזרה, המוות והאבדון!

סגירת מעגל וקיום צוואת אימי

אני חוזר לאותם ימים גורליים מלפני 62 שנה בהם התרחשו הדברים הקשים המלווים אותי כל חיי והיו להם השפעה על דרך מחשבותי, התנהגותי (פסיכולוגית וסוציאלית) ודפוסי חיי.

לנגד עיני מופיעים תמונות ואירועים מהימים של חודש נובמבר האיומים. הובאנו אל כפר נידח נכלאנו בדיר חזירים שנהפך למחנה ריכוז. מסביב מתחו גדר תיל וחילים רומנים ומליציה אוקראינית מופקדים על השמירה. הפקודה הייתה שכל יהודי שייתפש מחוץ למחנה יירה מיד. הרעב היה כבד. לאנשים כבר לא היה שום חפץ אשר ניתן היה להחליפו תמורת מזון. תושבי הכפר היו באים אל הגדר לעשות חליפין עם מי שהיה לו עוד איזה סמרטוט. כדי לקיים את הורי אחיאות

עצמי הייתי נוטש בלילה את המחנה זוחל מתחת לגדר החוצה ומתגנב אל תוך הכפר ואוסף דברי מזון בין הבתים מכל הבא ליד, מסתתר, ובלילה השני חוזר עם השלל שהספיק לכמה ימים.

המצב במחנה הלך והחמיר. מחלת הטיפוס התפשטה במהרה. הצפיפות הגדולה איפשרה העברת המחלה באמצעות הטפילים שהלכו והתרבו. כל אמצעי חיטוי לא היו בנמצא. אף רופא לא היה בין המגורשים שייתן עזרה כלשהי. אף כדור לשיכוך כאב לא היה בנמצא. מדי יום מתו עשרות אנשים. היה צורך לקברם. החיילים והמיליציה התנפלו על הגברים שהיו עוד בהכרה ובמצב שהזיזו רגלים וידיים והוציאו אותם בכוח ובמכות לחפירת הבורות לקברי האחים.

באחד הימים התנפלו גם על אבי הוציאוהו בכוח לעבודה הזאת. לפנות ערב אבי חזר חוזר ותשוש, הוא התלונן על כאבי ראש בלתי נסבלים. במשך הלילה מצבו הלך והחמיר ולמחרת איבד את ההכרה ותוך יממה נפח את נשמתו. כנראה נדבק בטיפוס הבהרות.

לא יכולתי להשלים שאבי יקבר בקבר אחים. השגתי כלי חפירה אצל גוי שגר בקרבת מקום תמורת מספריים לחיתוך בדים שעוד היו לי. עבורם נתן לי גם ככר לחם שחור שאותו נתתי ליהודי בשם אדלר, בורסקאי במקצועו, גברתן שעזר לי לחפור את הקבר באדמה הקפואה. עטפתי את גופת אבי בסדין, היחיד שהיה לנו מהבית וכך הבאתי לקבורה את אבי מורי בקבר יחיד בשדה ליד מחנה הריכוז. אמי ושני אחי שכבו על רצפת הבטון בדיר כולם חולים ומבכים מרה את מות אבינו האהוב.

כשחזרתי, אימא פנתה אלינו באלה מילים: "ילדים יקרים שלי, אתם צעירים עליכם להחזיק מעמד ולחיות, המלחמה לא תימשך לנצח, עליכם לשרוד בכדי שיהיה מישהו אשר יספר את כול מה שעוללו לנו המרצחים. לאחר שסיימה המילים האלה נדמה אימי ואיבדה את הכרתה.

נותרנו ללא אוכל. כשאבי ואמי היו מאד חולים. במצבם הסופני לא עזבתי אותם כדי להסתכן לכפר על מנת להשיג מעט אוכל. לא הייתה כל ברירה, בלילה נאלצתי לחמוק מהמחנה להגיע לבתים לאסוף מעט אוכל. כשחזרתי כבר לא מצאתי את אמי היקרה. אחיי סיפרו לי כי בהעדרי חדלה מלחיות. החיילים באו ופקדו להובילה לקבורה מבלי שאהיה נוכח בקבורתה. הורי הלכו לעולמם בתנאים מחרידים ומזעזעים יום אחרי יום כנאמר "בחייהם ובמותם לא נפרדו". אבא נספה בג' כסלו תש"ב 21.11.41 אימא נספתה בד' כסלו תש"ב 22.11.41.

את אחיי לא הצלחתי להציל למרות שעלה בידי להעבירם לבית שהיה אמנם דחוס באנשים רבים. זאת, תמורת זוג הנעלים שנותרו מאבי אשר נתתי לבעל הבית האוקראיני אשר לא נתן לנו דריסת רגל לפני שקיבל תמורה.

אחי דוד בן ה- 15 מת ביום ט' בטבת תש"ב 26.12.41 מגנגרנה - רגליו קפאו. לא היו כל אמצעים רפואיים. רופא לא הייה בנמצא במחנה שיבצע ניתוח חרום ולהצילו.

אחי אייזיק בן ה- 6 מת ממחלת הטיפוס ביום ה' בטבת תש"ב 22.12.41, חודש בדיוק אחרי מות ההורים.

דודי הרמן-צבי קלינגר, אח אימי, נספה גם הוא באותן נסיבות ביום א' טבת תש"ב 31.12.41 הוא הותיר אישה ושתי ילדות בנות תשע ושש.

במשך השנים לא חדלתי לחשוב עליהם ומצפוני מטרידני. איך קרה כי לא עלה בידי להציל מישהו מיקירי? עשינו כל שרק ניתן היה להיעשות במשך ארבעת חודשי הנדודים האיומים שנדדנו. מסרנו כל מה שהיה לנו והצלחנו להגיע כולנו יחד אל הכפר הנידח הזה לתוך הקולחוז אל דיר החזירים ההרוס.

גם שם עשיתי כל שניתן להיעשות כדי להשיג את ההכרחי, הם לא סבלו מרעב.

התנאים המחפירים, תת אנושיים שהופעלו ע"י הצוררים במטרה להכחיד אותן לא היו בכוחי לשנות. לא יכולתי לעמוד נגד מגפת הטיפוס, הכפור העז והתנאים בהם נאלצנו לחיות בדיר החזירים לשם נזרקנו. המטרה שלהם הייתה אחת. לא לתת לחיות אלא לגרום שנמות!

מדי פעם חוזרים לנגד עיני תמונות מהימים הרחוקים משחר ילדותי בהם לווייתי במבטי אהבה את אבי היוצא לעסקו טרם עלות השחר, בימי קיץ החמים ובימי חורף הקרים המושלגים. נוסע למרחקים לסחור ולפרנס את משפחתו בכבוד.

עוד מהדדים באוזני ניגוני אבי מפרקי תפילה וזמירות ליל השבת בזמן הארוחה ולאחריה שאימי טרחה והכינה לכבוד שבת ומועדים.

אני זוכר בתודה וביראת כבוד איך הורי היו מביאים אותנו לחייט, שמו היה Russ לתפור לנו, הילדים חליפות לפי מידה. כך גם נעלים אצל סנדלר. הדבר היה חוזר מדי שנה.

אני רואה לנגד עיני את אימי רכונה על מכונת התפירה גוזרת ותופרת חולצות עבור החנות של אבי ושל דודי. זאת היא עשתה על מנת לחסוך בהוצאות דמי התפירה שהיה עליהם לשלם לתופרת. בכסף הנחסך אימא החזיקה עבורי מורה ללמדני גרמנית ומורה לנגינה בשם Pecht שלימד אותי נגינה בכינור. כל שבוע היה בא לביתנו, מלמד ובוחן אם תרגלתי את מה שלימד אותי בשיעורים קודמים.

נהוג היה לארח לארוחת צהריים את מורי תלמוד תורה מדי שלושה חדשים לשבוע, אימא הייתה מארחת נפלאה והמורים אהבו להתארח אצלה. זכורים לי שמות אחרוני המורים שהתארחו בביתנו. המורה קופשטיין המורה לתנ"ך, המורה אורנשטיין המורה לעברית ודקדוק, והמורה לחומש ורש"י שאת שמו, לצערי, אינני מצליח להזכר.

מובן שהיו מורים מביה"ס הלועזיים שלאימא היה הקשר והגישה אליהם להתעניין לשמוע ולקבל הערכה עלי ועל שקדנותי.

בכותבי שורות אלה עובר בי רטט נוסטלגיה על ימי הילדות ושנות הנעורים שנקטעו באיבם באכזריות. תוך הרף עין איבדנו את כל הטוב היפה והיקר לנו בחיים!

לעולם לא חזרתי להיות צעיר, למרות היותי צעיר בשנים בסיום המלחמה. הבטחתי לעצמי כי באם אשא אישה, היא תהייה ניצולת שואה שחוותה את מאורעותיה. אכן רלה רעיתי היא כזאת.

זכר הורי ואחי כנגדי תמיד. שמחתי מהולים בעצב על שלא זכיתי בהשתתפותם, אבל הם תמיד בראש שמחתי!

את סיפורי על שואת משפחתי אני נושא עמדי כל שנותי. לא הייה בי הכוח הנפשי להעלותם על הכתב למרות רצוני בכך. את מילותיה האחרונות של אימי לא שכחתי מעודי. ראיתי אותן כצווי של אימי ומצידי נדר שעלי לקיימו. מאחר והוחלט להעלות על הכתב את שואת יהודי צפון בוקובינה וחלקי, כתיבת קורותיהם של יהודי עיר הולדתי. אזרתי עוז להעלות את קורות שואת משפחתי שנספתה.

בכך אני מקיים צוואת אימי היקרה והנדר אותו נדרתי כלפיה.

מחבר וכותב שורות אלה הוא,

ראובן בן משה ורוזה פרבר (Soni Faerber)

מרח' עולי הגרדום 69/6

ראשון לציון, 75235

טל: 03-96724 48

טל נייד: 053966448

סימוכין וקטעי מקור:

1. עדותו של משה ברנווסר ז"ל ל"יד ושם" – יליד סטרוז'ניץ, חברי – שנכתב ביולי 1959.

2. תולדות יהודי בוקובינה – מאת ד"ר גולד.

3. בכפור הלוהט – מאת אביגדור שחן.

4. תולדות שואת רומניה – מאת ז'אן אנצ'ל.